

ŽIVLJENJE IN SVET

Št. 5.

Ljubljana, dne 1. februarja 1929

Leto III.

Kje je meja med življenjem in smrtjo?

Življenje telesa kot celote, kakor tudi življenje posameznih njegovih delov je v veliki meri odvisno od dovajanja hranilnih in pravnega odlaganja porabljenih snovi. Pri višje razvitih živih bitjih je nosilec življenja kri, oziroma telesa, ki plavajo po njej. Prekinjenje krvnega obtoka povzroči smrt celega organizma ali vsaj posameznih njegovih delov. Čimbolj je staničevje, ud ali organ zapleten v svojem ustroju, tem hitreje odmre, če v njem preneha krvni obtok ali pa če preveč oslabi. Vsak bo najbrže vedel, da je moči okončine: prste, roko ali nogo za delj časa izločiti iz krvnega obtoka s tem, da se trdno podveže. Seve pride pri tem do nekaterih motenj: tip oslabi in v okončinah se začuti mrz. a včasih pride celo do popolnega otrpnenja. Toda okončine popolnoma odmro šele po daljši dobi: v primeru dolge težke bolezni, ali nevarne ranitve. Nasprotno pa plemenitejši deli človeškega telesa jako naglo reagirajo na pomanj-

PROF. BRJUHENENKO
(lesorez slikarja grafika
E. Justina)

Odrezana pasja glava se je prebudila iz narkoze in reagira na vse dražljaje kakor v življenju

kanje krvi, ki lahko povzroči težke motnje in dostikrat tudi smrt. Pomankanje krvi v glavi, oziroma v možganih, naj ga že zakrivij ta ali ona mornja, povzroči, da se človek mahoma onesvesti in če krvni obtok v možganih izostane samo za kratek čas, tedaj možgani odmro; ni jih moči na novo oživiti in *smrt je neizogibna*.

Znanstvena raziskavanja so že pred delj časom pokazala, da je moči posamezne organe živih bitij ohraniti pri življenju, če se le skrbi za to, da v njih ne preneha obtok krvi. V tem primeru posamezni organi za nekaj časa prežive smrt ostalega telesa in to celo tedaj, če so izolirani, to se pravi izven telesa, ki so mu bili prej sestavni deli. Poskusne metode, s katerimi je moči dokazati *neugaslo življenje izoliranih organov*, so se zadnja desetletja v isti obliki uveljavila v vsch fizioloških in farmakoloških laboratorijih na svetu. Skrajno municijozne preizkušnje zdravil in raziskavanje strupov ne bi bilo mogoče, če laboratoriji ne bi imeli na razpolago izoliranih organov, pa naj gre že za mišice, živce, za srca, črevesje itd., zakaj le na ta način je moči napraviti preizkušnjo brez bojazni, da bi zaradi tega nemara trpeli drugi organi, ki so na stvar popolnoma nedolžni. Zlasti velja to za možgane, ki so najpomolnejši organ. Toda znanost se ni ustavila niti pred tem visokim tronom človeške inteligence, da bi vsaj za prav kratek čas mogla pokazati njih naknadno delovanje, ko so že ločeni od telesa. Kadar nenadoma obstane krvni obtok po možganih, — največkrat se to zgodí pri močnem krvavenju in sličnih nezdodah — tedaj se človek onesvesti, zakaj vse duševne funkcije na mah prenehajo. *Nasprotno na je moči ohraniti možgane «žive» tudi tedaj, če se pretrga vse živčevje, ki vodi iz njih no telesu, če je glava dobesedno odrezana od trupla, samo da se krvni obtok ni prekinil.*

Ze pred 40 leti so z uspehom napravili več poskusov te vrste. Tako so na primer psu odrezali glavo, a takoj na to so po njenih žilah dognali svežo kri kake druge živali. Na odrezani glavi so se čaj za nekaj trenutkov pokazali vsi značilni znaki življenja in zavesti. Sveve zahtevajo taki poskusi nenavadne spretnosti in izvršne tehnike. Včasj je šlo težko, a danes se poskusi skoro ved-

no posrečijo in opetovano se jih že posneli tudi za znanstvene filme.

Dva ruska učenjaka sta po dolgoletnem trudu in poskusih to tehniko tako izpopolnila, da jima je že večkrat uspelo odrezano pasje glavo ohraniti po nekaj ur pri življenju. Prof. dr. S. S. Brjuhenenko, član terapevtičnega oddelka kemično farmacevtskega inštituta v Moskvi, je skupno s svojim sodelavcem Čečulinom ta poskus pokazal tudi na vsruskem kongresu fiziologov.

Da tak poskus uspe, pa je treba z dostiti nekaterim pomočjem. Predvsem je treba poskrbeti za to, da se kri v odrezani glavi ne sesede. Sveža mora ostati tudi kri, ki se uporabi za umetni krvotok. Zelo lahko je to doseči s preparatom Bayer, ki ga zdravniki uporabljajo proti spalni bolezni.

Dalje je bilo treba namestu srca, ki pri odrezani glavi itak ne prihaja več v poštev, izumiti umetno pripravo za pogajanje krvi po žilah. V ta namen sta učenjaka zgradila posebne vrste stroj, nekako *umetno srce*, ki ga žene električni motor in ki srca in pritiska krpi, ceveh, kakor navadno srce po žilah. To umetno srce sta Rusa tako priredila, da ga je moči priklopiti na žile, ne da bi se le za trenutek prekinilo utripanje pravega srca.

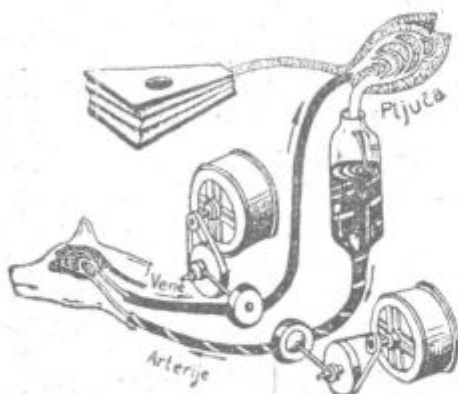
Ko sta uspela s temi predpripravami, ste se znanstvenika lotila glavnega poskusa, o katerem poroča prof. Brjuhenenko, naslednje:

«S poskusom sva začela takole: Dva psa sva omamila s kloroformom in večjo dozo pontopona. Prvemu psu sva vbrizgnila v kri preparat germanin, da preprečiva strjenje krvi. Potem sva jima kri izpustila, a pljuča sva pri obeh skrbno izločila iz trupla. Kri sva ulovila v posodo, ki je eden izmed sestavnih delov najinega strojnega srca, nato pa sva nanj priklopila še pljuča. Kakor hitro je to narejeno, tedaj umetno srce že lahko «bije» in opravlja vse funkcije naravnega srca.

Po teh pripravah sva se lotila glavne operacije. Na spodnjem delu vratu sva psi urezala okroglo zarezo skozi vse tkaničevje. Ogolila sva se samo nekaterih najvažnejših organov, ki so neobhodno potrebni za življenje. *Ta del operacije je najbolj težaven*, ker vodi jo od mimo najvažnejših organov glavnih in živčevje, ki regulira krvni obtok in dihanje. Najmanjša napaka pri operaciji bi se maščevala s smrtjo, če

je kčaj, iz katerihkoli vzrokov srce med operacijo zastalo, tedaj se nama je nokus že v naprej izjalovi in ves nain trud je bil zaman, zakaj danes še ne poznamo nobenega sredstva, s katerim bi zastalo srce spet pognali k utripanju, kakor lahko poženemo umetno strojno srce, če se ustavi.

Dokler nisva operacije popolnoma končala je ostala pasja glava spojena s trupom samo s štirimi glavnimi žilami i. nekaterimi živčnimi vlakni. A tudi v teh okolščinah življenje v glavi še ni ugasnilo, dasi sva pogostoma opazovali vse one čudne znake, ki spomni jajo na nezavest.

SHEMA UMETNEGA STROJNEGA SRCA

Na levi odrezana pasja glava z možgani. Iz nje gredo črno zarisane vene — žile od vodnice — iz katerih posebna črpalka sesa kri in jo potiska v pljuča. S posebnim dihalnim aparatom (mehom) se pljuča neprestano zračijo, v istem ritmu kot pri dihanju. Iz pljuč se kri steka v steklen rezervoar, odkoder jo druga črpalka poganja po arterijah nazaj v možgane.

Zdaj je prišel odločilni in najbolj razburljivi trenutek, ko je bilo treba glavo popolnoma odločiti od trupla in jo spojiti z umetnim srcem. Prizadevala sva si, da izvršiva to kolikor moči nagnalo, da ne bi življenje v glavi niti za trenutek odmrlo. V ta namen sva cevi, ki vodijo od umetnega srca, sprva priklopila samo na nekatere žile in takoj za tem pognala aparat. Umetno srce je jelo utripati in kri je začela cirkulirati po žilah v glavi. S tem pa je najin aparata šele podpiral delovanje naravnega pasjega srca, ki je bilo še vedno v zvezi z ostalimi žilami. Skoraj pa sva lah-

ko prerezala še zadnje žile in jih priklopila na umetno srce. Večkrat se nama je to tako izvršno posrečilo, da na glavi ni bilo opaziti niti najmanjših znakov uglašajočega življenja.

Poskus je v tem stadiju nudil tole sliko: Umetno srce je bilo s cevmi priklopljeno na žilje pasje glave, ki je bila popolnoma odrezana od trupla. Ležala je na krožniku in je spočetka v človeku ustvarila dojem glave mirno speče živali. Oči so bile zaprte in nič se ni zgenilo. Boli živi kakor glava so bili pomožni aparati, Umetno srce je ritmično udarjalo, med brnenjem motorja, vmes pa je v enakomernih presledkih sikal aparat za umetno dihanje. Razločno se je videlo, kako se je kri v curkih poganjala po ceveh, natanko tako kakor polje po žilah živih bitij. V glavo je dotekala svetlordeča, prepojena s kisikom, nato pa je temno modra barve odtekala nazaj v umetno srce. V tem se je jasno videlo, da se kri v glavi izrablja in pretvarja na povsem naroden način.

Poleg glave je ležalo truplo: negibno, kakor mrtvo. Ali smrt je bila samo navidezna, zakaj organizem je počival zgolj v globokem spanju, ki ga je vani zazibala narkoza. Tik pred koncem operacije sva namreč narkozo še enkrat ojačila in sedaj je učinkovala v polni meri. Vzlic temu pa je glava kar za vse znake življenja. Treba je bilo samo dotakniti se oči, pa so se že zgenil trepanjice in oči se pomežiknile. Kakih 20 ali 30 minut pozneje so bili znaki življenja že bolj izraziti. Oči so se meutem povsem odprle in so gledale kako: žive. Na najmanjše dražljaje je glava reagirala z gibi. Oči so trenile ne le samo tedaj, če sem se dotaknil njih sameh, marveč tudi takrat, če sem se dotaknil obrvi ali kake druge dlačice na glavi. Če sem škčipnil v uho, tedaj je glava otresla z njim, k kor je to pri psih v navadi. Z draženjem nosnih sluznic sem dosegel, da se je začela cela glava močno premikati in gibati. Nekeč se je začela preobračati s tako silo, da bi kmalu popustile cevi, po katerih ji je dotekala kri. Z rokam: sem jo n.oral tiščati na krožnik. Tedaj se je gobec na široko odprl in glava je škrtala z zobmi kakor da bi hotela zalajati ali ugrizniti. Pri nekaterih poskusih smo dognali, da so morale celo oči brezhibno delovati, zakaj če sem se jim približal z električno svetiljko, so se takoj zaprle.

Nekatere snovi neprijetnega okusa, n. pr. kinin so povzročile, da jih je glava z jezikom skušala odstraniti z gobca. Nasprotno pa je pogoltnila hrano: klobaso, kosce sira in drugo, ki jih je takoj nato izločila pri odrezanem koncu požiralnika. Čeno beseda: odrezana glava se ni v prav ničemer razlikovala od glave kaknega živega psa, ki bi bil pod vplivom narkoze. Na ta način je bilo mogoče odrezano glavo ohraniti pri življenju še kake tri, do tri in pol ure.

Ali moremo te zunanje življenske znake res smatrati za podaljšano življenje? Ali je mogoče na umeten način ohraniti življenje osrednjega živčnega sistema — možganov? Na ta vprašanja bi najlažje odgovorila smrt izoliranega telesa. In zares: *kadar sva umetno srce za nekaj časa ustavila in s tem prekinila krvni obtok, so se na glavi takoj pokazali vsi tipični znaki agonije in umiranja.* Gobec je na šitoko zazijal, kakor ča bi lovil sano. Nato sva opazila, da so se zenice razširile kakor pri umirajočih. Oči so osteklenele, se skalile in pogled je postal srep ter negotov. Nu, kdo bi ugovarjal temu, da lahko umira samo tisto, kar je poprej živel.

Najini poskusi so prvokrat pokazali, kako dolgo po navidezni smrti je moči osrednji živčni sistem še ohraniti pri življenju. Mimo tega so pokazali vse

bistvene pojave življenja in umiranja. Večkrat nama je bilo dano opozovati, da se je v izolirano glavo šele nekaj časa po navidezni smrti spet vrnil iskrice življenja. Nekoč nama je pes poginil že med operacijo. Navzlic temu pa poskusa nisva prekinila. Še celih 30 minut, po tem, ko sva že poskrbela za umetni krvni obtok, nisva mogla pomagati smrti. Potem n. se je življenje jelo vrniti in vračati nazaj kar sva opazila na mnogih značilnih gibih, ki sem jih bil že poprej omenil.

Ta pojav mi je vsilil vprašanje: Kje je tečaj, av za prv meia med življenjem in smrtjo? Kaj ne bi bilo v mnogih primerih smrti, ko se staničije še ni razkrojilo, morda obuditi organizem k novemu življenju, če bi poznali v to svrhu primerno metodo?

Nu, naj bo že tako ali drugače, *nedvomno je to, da je vsaka smrt vsaj v začetnem stadiju samo navidezna smrt, napram kateri je človek šele čez dlje časa brez moči.*

Poskusi z odrezano pasjo glavo nam bodo nemara pomagali rešiti še neštet drugih problemov biologije. Denimo za primer samo vprašanje, s čim se prav za prav hrani osrednji živčni sistem — s čim se hranijo možgani? Kaj izločajo v kri, kadar človek duševno dela in kaj zakrivi njihovo utrujenost? To so vprašanja, ki za njihovo rešitev noben trud ni preveč dragocen.

BELI ČRNCI

Belčniki (albinos) so tem pogostnejši pod kakim podnebjem in med kakim plemenom, čim bliže leži ta kraj ravniku in čim temnejša je polt onega plemena. Takisto je albinizem osobito navaden pri zamorcih. Belini kažejo poleg svojstev rodne svoje pasme še naslednje znake: koža jim je motno bela, slinčna belemu vosku. Lasje, obrvi, trenalnice, brada so jim takisto belkaste. Njih oči nalikujejo očem belih kunccev. Pigment, ki v normalnem stanju za barvuje ozadje šarenice in notranost očesa, manjka belinom, zato težko prepoznajo živo svetlobo in imajo razi mrak. Albinizem je bolj razširjen med ženstvom nego med moštvo, vsaj v črni pasmini.

STAROST POVRTNIN

Natmlaiša zelenjava je endivija ali rezva, kakor ji pravijo na Štajerskem. Vzroji ji se, jo nedavno Belgijci. Grah pa je neolitičen. V tej dobi se je pričelo poljedelstvo in 3000 pr. Kr. so poznali razen graha bobna in leče še pšenico, ječmen, oves, lan in neka sadna drevesa, vmes

hruško in po vsej priliki tudi jablano. Korjenje je bilo znano že v srednjem veku. Sočivje se kaj pa da ne da izumiti. Samo zboljšati se more z obdelovanjem, izboljšanjem, križanjem in znanstvenimi metodami to, kar se je našlo v zemlji, skratka, iz divjaka napraviti civilizirano zelenjad. Prof. fosor Bois trdi, da je vsaj 1500 rastlin prikladnih za človeško hrano. A koliko jih res pride na trg?

PANTER V MESTU

Panter je na glasu kot krvoločna zver. V me. u Weltevredcu v Nizozemski Indiji pa se je drzno naselil v vrtu neke hiše. V mestu je nastal hud poplah, ko so opazili nevsječnega gosta. Bil pa je nekam krotek in plah. Razločeval je ženske od moških: pred ženskami ni bežal, dočim so mu možje vlivali strah. Zvečer so meščani uprizorili lov na nevarno zverino. Panter je skakal z drevesa na drevo, splašen zlasti od električnih svetilk. Naposled ga je zadela krosgla in kralj javanskih pragozdov je padel mrtev na tla. Srečen strelec — neki Kitajec — je prejel lepo nagrado. Kaj je panterja zvalo iz pragozda v mesto, ni znano.

Univ. prof. dr. Milan Vidmar

Razvoj elektrotehnike

Slavnostno predavanje rektorja ljubljanske univerze ob svetosavski proslavi
27. januarja 1929.

V par letih bo minulo sto let odkar je prvičkrat elektrotehnika posegla v vsakdanje življenje civiliziranstva sveta in to prvo stoletje moderne dobe je tako poseben del zgodovine da ni odveč če na kratko pregledamo razvoj od prvega telegrafa do današnjih velikih elektrarn, do brezžične telegrafije in telefonije.

Dr. Milan Vidmar

Opazovalec, ki filozofsko razmotriva življenske pojave električne dobe, dobi nehoti vtis da sli neviden in taj svet v našega vsakdanjega, našim čutom dostopnega. Nemogoče je iti brez senzacije mimo dejstva, da električnih pojavov na noben način ne moremo direktno opazovati, da smo si ustvarili posebno indirektno opazovalne metode in da je danes slika električnih pojavov dokaj zamotana ter prav za prav deloma jasna le izkušenemu strokovnjaku.

Da gre v elektrotehniko res za drug svet, popolnoma različen od onega v katerem zares živimo kaže predvsem moderna atomistika. Od nekda se človeštvo zanima za ustroj materije. Do-

gnalo je, da eksistirajo najmanjši delci materije tako zvaní atomi. Za naš normalen svet so ti atomi edinice, ki tvorijo zadnje sestavne dele vsega vesoljstva.

Atomistika je s svojim raziskovanjem prekoračila meje našega vesoljstva, ko se je začela zanimati za ustroj atomov samih. Dognata je namreč, da vsak atom tvori popoln planetaren sistem s svojim solncem in s planeti ki krožijo okoli tega solnca. Dognata je nadejše, da se razlikujejo atomi raznih kemičnih elementov med seboj samo po številu planetov in pa po velikosti solnca teh neverjetno majhnih planetarnih sistemov. Planet železnega atoma je na primer popolnoma enak planetu vodikovega atoma. Izgleda da pri kemičnih pojavih atomi različnih elementov lahko izmenjavajo svoje planete.

Ti planeti različnih atomov naše materije, med seboj vsaj statično enaki, so najmanjši drobci elektrike, dobili so zaradi tega tudi ime elektronov. Razumljivo postane po pogledu na to brez dvoma interesantno fizikalno sliko, da je elektrika čisto nekaj drugega kakor pa po navadi menovana materija, da je brez primere finejše organizirana, da je elektrika pojav ki prihaja iz vesoljstva onkraj meja našega vesoljstva in razumljivo se nam zdi, da imajo električni pojavi vsepovsod skrivnostno obliko.

Inženjer, ki po svoji prosti volji noganja električni tok po bakreni žici, v resnici usmerja šop kometov, ki drve med planetnimi sistemi iz katerih se sestavlja za nas masivna bakrena žica. Tudi ta slika jasno kaže da sto imo izven električnega sveta in nad njim da v elektrotehniko izrabljamo fenomene, ki nam morajo ostati vsled svoje pripadnosti težko dostopni.

Kakor planeti se sučejo elektroni okoli svojih solnc s kolosalno brzino 300.000 km na sekundo z največjo brzino, ki jo sploh poznamo. Prav s to brzino hitijo električni pojavi v prostoru ali pa so električnih vodnih žic. Ta brzina je morala biti prava senzacija za človeštvo in naravno je da je bila ta brzina električnih pojavov prvo kar je človek poskušal praktično izrabiti v

svoje svrhe. Elektrotehnika je zato pričela s telegrafijo in odlašanjem znakov na velike daljave. Pri tem gre seveda samo za hitrost.

Brzina teh električnih pojavov pa je samo za nas tako presenetljivo velika. Mi imamo sigurno drugačno merilo za čas in drugačno merilo za daljavo kakor bi ga pa n. dr. imel en fiktiven prebivalec planeta polnbnega atoma. Za tega, recimo da to bitje miselno živi, je gotovo oddaljenost njegovega planeta od njegovega atomskega solnca prav tako prostorna enota, kakor je za nas oddaljenost naše zemlje od našega solnca. Zani je obhod elektrona okoli središča atoma prav tako leto dni u. g., kakor za nas obhod zemlje okoli našega solnca. Zani je brzina njegovega planeta relativno ista kakor za nas brzina naše zemlje. Vse na svetu je koncem koncev relativno.

Če pa se mikrokozmos v kozmu očitnega da, potem te prejšnje razlike oživijo in praktična izraba neznanskih brzin nam postane koristna. Leta 1833 je z uspehom posegel v naš svet prvi telegraf: med univerzo in med zvezdarno v Göttingenu. Leta 1860 je izumil Reiss telefon 20 let kasneje mu je dal Bell praktično porabno obliko.

S tehniko prenašanja znakov na velike daljave z veliko brzino je bila otvorena prva proga elektrotehnike — tako zvana tehnika slabotnih tokov. Ime ima negativno vsebino, ker hoče povedati samo to, da slabotni toki ne delajo, temveč da služijo izrecno le kot sredstvo za skrivnostne znake.

Neizbežno pa je bilo da je človeštvo, ki je postalo pozorno na tajno snov, kmalu začelo misliti na drugo možnost praktične izrabe fenomenov te snovi. Človeštvu gre predvsem za delo.

Kar je delo, vemo vsi. V potu svojega obraza mora skrbeti človeštvo za vsakdanje potrebe življenja. Vsak hip je treba pri dviganju, pri premikanju mas, pri prenašanju materialnih objektov v svrhu one ureditve materije, ki jo v življenju rabimo, pri oblikovanju materialnih objektov, pri izdelovanju orodja, življenjskih sredstev itd., premagovati uporne naravne sile in s tem opravljati mehanično delo.

Z napredkom človekove civilizacije rastejo vsakdanje potrebe, s potrebami množina dela, ki mora biti opravljeno za trajno pridobivanje vsega, kar potrebujemo. Naše železnice morajo prevažati vedno večje tovore, naši parniki

morajo vedno intenzivneje izmenjavati potrebščine med kontinenti, industrija in obrt zahtevata vedno večje množine dela. Toda delovna zmožnost edinega naravnega in miselnega motorja, človeškega telesa, pa ostaja pri tem kvečjemu ista da, če z napredujočo civilizacijo celo ne pada. Na koncu ni preostalo človeštvu nič drugega kot umetno mehanično delo s pomočjo energijskih sredstev, ki nam lih daje narava. Prišli so motorji, ki opravljajo delo, kolikor ga človek sam ne zmore več in dan na dan raste premoč maslinnega dela nad telesnim. Koncem leta 1927. je bilo konstatirano, da naši umetni delavci, t. j. naši stroji, po celem svetu dajo okroglo 800 milijard kilovatnih ur mehničnega dela na leto. (Človek ki bi na sekundo podaljal okrog 100 kg teže meter visoko, bi na uro opravil kilovatno ur. dela.) Celoletno delo teh strojev bi vsi ljudje naše zemlje zmogli edino le tako da bi z vsjo svojo telesno delovno zmožnostjo nepretrgoma delali vseh dnevnih 24 ur in vseh 365 letnih dni.

V rečenih 800 milijardah kilovatnih ur se vrste nosilci naravne energije takole: premog nosi 50,7% voda 19,7%, mineralno olje 26,4% in zemeljski blini ostale 3%.

Umetni delavci naši stroji, delajo v idealnem primeru nepretrgoma noč in dan. Nosilci naravne energije ki je v vodi, v premogu, v nafti, jim donajajo energijo, ki se spreminja v delo za nas koristno. Slika energijske krogo-toka nam najbolj da ejo vodne naprave, interesantna pa je ta slika predvsem zato, ker nam v drugem merilu kaže obrat električnih naprav.

Solnce dviga iz morja velike množine vode in jo obenem polni z energijo. Iz oblakov se sesina dvignjena voda na naše hribe in gore odkoder padajo naše reke v morje nazaj. Pri padanju oddaja voda energijo, ki jo je doblja od solnca. V naravi se ta energija izpreminja v delo, ki človeštvu ne koristi. Reke nosijo v doline skalovje in kamenje, vodni slapovi razbijajo skale na dne-sih, vedno pa si reka ustvarja tako strugo, da v nji porabi svojo energijo.

Človek, ki je opazoval že pred tisočletji vodno energijo si je tu in tam izrezal košček reke, na tistem koščku skrbel za to, da olajša vodi pot, da ji s tem prihrani nepotrebno premarovanje ovir. Zato pa si je na tem koščku struge odvzel s pomočjo mlinskih ko-

les in pozneje vodnih turbin energijo, ki je postala prosta.

Prav tako kakor voda mora delati i elektrika v naših električnih krogotokih. Tudi elektrotehnika si gradi električne reke ki v njih elektrika pada in pri padanju oddaja energijo. Kakor dviga sonce vodo tako dvigaio električni generatorii elektriko. Sonce dovaja vodi svojo energijo električnim motoriem dovajaj energijo motorii ki jih gonijo. V električnem krogu o'ajšamo električni reki pot tako da dovode gradimo iz bakra, ki po svoji sestavi ne dela velikih neprilik premikajočim se elektronom, zato pa koncentriramo upore tam kjer hočemo da elektrika dela na pr v električnih motoriih v kuhalnikih, v električnih žarnicah itd. Četudi primerjamo krogotok reke s krogom električnega toka na vendar vidimo takoj velikansko razliko v zunanjih dimenzijah. Nehote se nam vsili slika planetnega sistema atoma ki kaže velikansko razliko med zunanjimi dimenzijami celega atoma in na njegovih planetov.

Ko je človeštvo pričelo misliti na elektriko kot nosilca naravne energije, je nastopila doba tehnike takih tokov, druga proga elektrotehnike.

Leta 1876 je na berlinski obrtni razstavi tvrdka Siemens pokazala prvo cestno železnico. Bil je to pač mlad poskus in zaradi tega le znak o'četka nove dobe. Prava tehnika jakih tokov se je začela prav za prav šele z momentom, ko je Edison vrgel v svet električno žarnico.

Električna žarnica je od vsega početka bila majhen del električnega krogotoka, v katerem je bilo koncentrirano toliko ovir za električni tok, da se je ta del, ta drobni košček žice segrel do take temperature, da je pričel žareti. Oster je bil boj med električno žarnico, ki je dolgo imela kljub silno enostavnemu konstruktivnemu principu velikanske praktične težave, in plinom. Koncem koncev pa je vseeno zmagala električna luč ne samo zato, ker električno luč dobivamo lahko v poljubni jakosti, ne samo zato, ker nam ona nudi veliko komodnost temveč predvsem zaradi tega ker nas je rešila bojazni pred eksplozijami, pred zastrupljenjem in koncem koncev pred neprijetnim vonjem, ki ga ima plin.

Leta 1883 je veliki pionir elektrotehnike Emil Rathenau prinesel iz Amerike Edisonove patente. Začel je graditi majhne centralice za večje hiše, kmalu

nato centralice za cele hišne bloke. V par letih je ta tehnika napredovala tako da eč da so se začele graditi velike električne centrale za cela mesta.

Kasneje kot luč je v elektrotehnikii nastopil motor kot del električnega kroga. Njega zmagoviti pohod temelji na dejstvu, da gre motor lahko na vsako mesto kjer je delo potrebno ker visi samo na dovodnih žicah. V primeri s temi dovodnimi žicami so mehanične transmisije kolosalno okorna sredstva za prenašanje energije. Ravno prenašanje energije po žičnih dovodih je na elektrotehnikii soloh dalo odloži no premoč. Električni prenos energije je danes najimpozantnejša pridobitev tehnike.

Že leta 1891. je na elektrotehnični razstavi v Frankfurtu Oskar von Miller pokazal prvi poskus za takratne razmere neverjetnega prenosa energije na daljavo 180 km. Iz Laufena ob Neckaru v Frankfurt je bil tedaj zgrajen dalinovod in senzacija je bila nepopisna, ko so v Frankfurtu zažarele žarnice ki jim je tok pritekal iz Laufena. Bilo je to par let po izumu električnega transformatorja, ki nam je donesel nova sredstva, namreč pretvarjanje oblike električne energije. *(Konec prih.)*

VIBROGRAF

se naziva pristroj angleškega izuma, precej sličen sismografu, s katerim se meri jakost potresov. Z vibrografom ali tresopisom se beleži tresenje po ulicah. Doslje so ga preizkusili v Londonu, v kratkem ga bodo še v Parizu. Po velemednih je ropot tolikšen, da postaja prava šiba božja za razdražljive moderne živece. V napredni Ameriki skušajo temu zlu odpmoči; tako so nedavno v San Franciscu uvedli neslišen tramvaj, pri katerem sodelujeta kavčuk in asfalt poleg drugih umetnosti sodobne civilizacije.

SE MOREŠ LI ORIENTIRATI BREZ KOMPASA?

Za dne se lahko točno razveš, ako imaš uro pri sebi. Položi jo tako, da bo mali kazalec obrnjen natanko proti solncu. Nato potegni mišljeno črto od srede kazala (cifernice) preko št. XII na uri; jug leži točno v sredini med to črto in malim kazalcem. Opoldne pa teče mali kazalec po tej črti; ker meri proti solncu kaže proti jugu, saj vemo, da gre solnce opoldne skozi jug. Ta preprosti način služi tudi v to, da overovimo točnost severnice ali kompasa. Ako stojiš v gozdu brez ure in brez busole se moreš razvedrati podnevi ali ponoči po drevesnih deblih. Tista plat debla, ki je prerasla z mahom, kaže smer proti zapadu.

Resnica prihaja iz vodnjaka

Po arabski legendi

Blížal se je čas, ko je moral Allahov izvoljenec dati nepotrpežljivemu ljudstvu ubljubljeno knjigo svetlobe. Ko si je bil izprosil nebeško razsvetljenje, je pričel Mahomet svoje delo.

Ali, se je prorok pregrešil v duhu?... Nebeške svetlobe ni bilo od nikoder.

Razočaran in osramočen je skienil Mahomet, da poišče kateba (zaupnika). In njegov pogled je padel na Ahn c'la ubogega čevljarja ki so ga umeli za modrijana in, ki je pri svojem delu vedno pripovedoval lepe pravljice.

Mahomet je obiskal rokodelca in mu dejal.

— Ahmed! Sedemkrat naj te blagoslovi milost božja in blagostanje naj se naseli v tvoji hiši. Zvedel sem za tvojo modrost in te hočem osrečiti. Razmere, ki živiš v njih, niso zate Hodi za menoj in tvoje bodo najvišje časti!

Čevljar se je priklonil:

— Pozdravljen mojster, ki si blagoslovil stopiti v siromašno hišo! Grem za teboj kajti iz tebe govori Gospod. Kaj bo moja dolžnost?

— Zapusti takoj svojo delavnico, ki omejuje tvoje sanje in kjer so tvoje misli neplodne! Mrak te sobe te obdaja kakor mliški prt. To je dan slave in svetlobe. Jutri boš svetlejši od solnca.

Navdušen je odvrget rokodelec svoje pričeto delo, si odel bel plašč in šel za prorokom.

Mahomet je peljal Ahmeda v svoj dom čevljar-zaplatar, ki je videl uresničene svoje drzne sanje, je pričel takoj z naročenim mu delom.

Mož, ki bil nesnik, v njem je gorel sveti ogenj navdušenja in vestna volja pravega umetnika. Njegovo delo je postala mojstrovina.

Iznenaden in navdušen si je moral Mahomet priznati, da presega marljivost malega čevljarja-zaplatarja vse ono, kar je hotel nekč ustvariti.

Prorok je bil vznemirjen Ahmed je govoril le še o svojem delu in o njegovih posledicah.

Mahomet ki si je hotel prilastiti vse zasluge za to delo, je dolgo premišljal in razval Ahmeda k sebi. Ko je Ahmed prišel mu je govoril Mahomet:

— Junak, hinkov modrec modrija nov, vse tvoje zasluge bodo poplačane

na dan plačila. Bodi blagoslovljen, moj sin, sedemkrat blagoslovljen! In nebeška milost naj sveti tvojimi. Čuj me! Besede modrosti se bodo izlete iz mojih ust, kajti govoril bom iz studenca večne resnice. Ponoči se mi je prikazal Allah in mi razodel da mora biti nebeška postava izročena ljudstvu neomadeževana. Izvijati mora iz vodnjaka Čuj me! Jutri je praznik vseh vernikov. Preden bo sonce omamilo s svojimi žarki na Sveto goro hiteče svečenike, se boš spustil v Ibrahimov vodnjak. Nastonjen na vodnjak bom govoril ob sedmi uri ljudstvu. Prosil bom večnega mojstra, naj mi izroči postavo. Po deseti vrsti druge molitve bom spustil v globino vodnjaka vrvice in ti boš nanjo privezal knjigo. Ali si me razumel?

— Razumel sem te, mojster, in storil bom po tvoji volji.

In ločila sta se.

Drugo jutro, rano pred solničnim vzhodom, se je spustil Ahmed v vodnjak. Bil je ponosen na svoje poslanstvo. Nedoumitivo mu je bilo, da se poslužuje Bog ubogega čevljarja za izročitev knjige miru in ljubezni svojim pravovernikom.

Vodnjak je bil globok, toda skoraj prazen. Ahmed je stal v vodi do pasu. V molitvi na svetlost svojega poslanstva se ni menil za svoj položaj. Previdno je drže knjigo nad vodo in njegove ustnice so šepetale glavne molitve. Kakšna slava zani, ko bo jutri povedal, da je bila sveta beseda oznanjena po njem! Vsi ga bodo imeli za modrijana in častili ga bodo!

Žra je bila sedem. Pojelede je navzgor ter videl jasen obris proroka. Slišal je mrmranje množice in nato glas proroka, ki je govoril ljudstvu.

Ahmed je poljubil knjigo svojega trudanalnega dela in jo privezal na spuščeno vrvice.

Vrvica se je pomikala navzgor, knjiga je bila vedno manjša in kmalu je izgubil dragoceni rokopis njegovim očem.

Ahmed je slišal veselje, slavnosneve in zahvalne himne. Videl je, kako je Mahomet vzdignil roko in zarovelal mir. In prorokov glas je odmeval znožja:

— O, sinovi, vi najstarejša deca Alahova, izvoljenci neba in zemlje, ali bi mogli kdaj dopustiti, da se približa temu vodnjaku, iz katerega prihaja sveta resnica, jezik nejevernika? Ali bi mogli dopustiti tako bogoakrunstvo?

In tisoči so odgovorili:

— Ne! Nikdar!

In prorok je spregovoril:

— Dobro Zasujte torej ta vodnjak! Zmečite vanj to kamenje in naj vas ne plaši krič jeze in obupa satana, ki hoče oskruniti sveti vodnjak!

Ahmed se je hotel razodeti, toda njegov glas je zedušila ploha kamenja. Ljudstvo je zasulc vodnjak. In tako je ostal Mahomet edini čuvar nebeške skrivnosti. ip

Stoletnica očeta moderne zoologije

Še pred vojno smo se v šolah učili prirodopis nekako takole: Mačka je domača žival, lovi miši, ki jih pograbi v skoku. Na nogah ima ostre kremplje... itd. Vsaj do ljudskih šolah se je učilo tako in na srednjih tudi ni bilo dosti bolje.

E. Justin: Alfred Brehm (lesorez)

Če je šel kdo po končani srednji šoli vzlic temu študirat naravoslovje, potem si takle nauk gotovo ne more lastiti prav nobene zasluge na tem.

Sam pa tja, če so bili dijak posebno pridni, se je nemara primerilo, da je prinesel profesor s seboj debele knjigo in dal, da je ta ali oni na glas čital iz nje. In tedaj se nam je razkrila priroda

v vsej svoji neusahljivi lepoti in bogastvu. V duhu smo doživljali ove na afriške leve in slone čuli smo o netopirju, ki tudi med letanjem nosi svoje mladiče s seboj; vse živali v tej knjigi so bile nekam žive, ne našopane kakor one o katerih smo se učili... To knjigo je napisal slavni prirodoslovec Alfred Brehm.

Drugega februarja bo poteklo 100 let, odkar se je rodil ta veliki mož, ki nas je naučil gledati narodo — predvsem živalstvo — s katerim se je največ ukvarjal — s povsem drugačnimi očmi, kot so jo gledali pred njim. On ni bil vdahnil življenje, ki je bilo nezovim prednikom — muzejskim in univerzitetnim zoologom — postraškega doma. Brehmu ni šlo za to, da bi sestavil sistematične liste o tem, iz koliko in kakšnih kosti in mišic je sestavljena žival in koliko zob mora imeti v čeljustih, da je prava. Hotel je ustvariti o živalih neko splošno vedo, ki bi v veliki meri zajela vase tudi njih življenje. In v svoji knjigi »Življenje živali« (»Tierleben«) mu je to tudi uspelo.

Liubezen do narode je učenjak podedoval po svojem očetu »starem Brehmu«, ki je bil vaški župnik neke na Nemškem in da seč naukovi zvan otičar. Po cele dneve se je sprehatjal s sinom na gozdovih, kjer sta prisluškovala življenju krilatih priateliev. Nekam čudno se sliši po vsem tem, da mladi Brehm na univerzi ni vnisal prirodoslovja, marveč da se je vrvel na tehniški študij, da postane arhitekt. Ali usojeno mu je bilo drugače.

Štiri leta pozneje je württenberški kron Mülser pripravil znanstveno ekspedicio v porečje Nila in vzel s seboj tudi Brehma. To je bilo prvo izmed njegovih neštevilnih potovanj, ki so ga tako bogato ovenčala s slavo. Pet let je trajalo potovanje, polno nevarnosti in trp-

ženja, ki pa je bilo bogato poplačano z dragocenimi izsledki, ki si jih je pridobil med potjo Brehmu so se odprle oči: videl je in opisal nešteto tajm in lepote iz kraljestva živali.

Kmalu po povratku je Brehm na baronov račun opremil drugo ekspedicijo k gornjemu toku Nila. Domačini so mu bil naklonjeni, kakor še nobenemu raziskovalcu pred njim. Ko mu je med potjo v Nilu utonil bratranec Oskar so se pogreba v puščavi udeležila plemena peterih verstev in guverner mu je dal na grob postaviti spomenik iz kamena, ki so ga zbrali za zgradbo neke mošeje. Po bratrančevi smrti je Brehma zadela še hujša nezgoda. Baron Müller je med tem prišel na boben in tako se je učenjak nenadno znašle sam sredi puščave, brez sredstev za povratek. Iz zagate so mu pomagali guverner in nekateri imoviti Arabci, ki so mu na moško besedo posodili potrebni denar.

Ko se je bil vrnil v Nemčijo je Brehm v Jeni in na Dunaju nekaj let študiral naravoslovje, obenem pa je napisal svoje »Popotne črtice iz severnovzhodne Afrike«. Za to knjigo so ga mnoga znanstvena društva imenovala svojim članom. Potem je Brehm napisal še mnogo znanstvenih in popularnih razprav o živalstvu, ki ga je proučeval na potovanjih po Španiji in Skandinaviji. Vse je pa je največjo pažnjo posvečal življenju živali in njihovi duševnosti dvema panogama znanstvenega raziskovanja, ki jih takratni poklicni zoologi niso smatrali vrednih, da bi se ukvarjali z njimi. Brehm si je mnogo prizadeval, da bi ovrgele to zmotno naziranje. In baš zaradi tega je tudi napisal svoje veliko delo »Življenje živali«, na katerem je delal polnih šest let, dokler 1869. ni izdal poslednjega izmed šesterih zvezkov.

Še med tem, ko je pisal, pa so ga pozvali za voditelja hamburškega zoološkega vrta, ki naj bi ga bil preuredil po svoji preudarnosti. Z vnemo se je lotil nove naloge. Preoblikoval je vse naprave vrta in akvarija, da so mogli občudovati živali v vseh ostanostih njihovega bitja in čitja. Ali mož, ki je bil od mladosti navajen neomejeno gospodariti v svojem kraljestvu, je kmalu prišel navzkriž s predsodki mnogoglavne »zoološke družbe«, ki li ni hotelo v glavo, zakaj bi morale živali v zoološkem vrtu živeti vsaj prilično tako, kakor so živele nekda, v prosti naravi.

Pozneje je prevzel vodstvo akvarija v Berlinu. Toda tudi tukaj ni našel pra-

vilnega razumevanja. Doba pač še ni bila dorasla njegovim idejam. Zaradi tega je odložil tudi to mesto in se vnovič napotil po svetu, da bi s predavanji propagiral nove vidike v opazovanju živalstva. Obredel je vsi Sibirijo in Španijo mnogo pa se je zadrževal tudi v Avstriji, kjer je veliko občeval s takratnim prestolonaslednikom Rudoftom. Plodove svojih potovanj in opazovanj je objavil v različnih popularnih revijah.

Na propagandnem potovanju v Ameriki ga je zatekla vest o smrti najmlajšega sina. To ga je nelzmerno potrlo in teesno šihel in izmučen kakor je bil je kmalu po povratku v domovino podlegel udarcu zle usode. Umrl je v novembru 1883.

Brehma ni več, a ostalo je njegovo delo, ki se je vzdržalo do danes kljub napadom okorelih znanstvenikov in skrupuloznih cerkvenih oblasti. Gotovo je Brehm v marsičem precenjeval duševne sposobnosti živali, a kdo bi zameril pioniru, če včasih krene malo v stran. Po večini pa so njegove ideje in opazovanja ohveljala in njegovo delo »Življenje živali« ki ga zoologi s časom nprestano obnavljajo pomeni vsemu svetu dragoceno dedščino neprekosljivega vodnika po kraljestvu živalstva.

NAJVEČJI PREMGOVNIK

na svetu ima kraj Fušun v Mandžuriji. Skladi »črnega demanta« so ponekod 120 metrov debeli, vmes pa teži le do 9 m jatovih, praznih plasti. Naidišča so kakih 40 km od Mukdena. Pred 600 leti so jih pričeli izrabljati Korejci, Kitajci so potlej prepovedali delo, ker je v bližini grob cesarja Taj-Tsuja. Premogovini sloji so potem imeli 200 let mir. Na novo so se lotili izkopavanja Rusi ob vojni 1905, po l 1907. so to nadaljevali Japonci. Odkrjala so ter žišča dajala po 360 ton premoga na dan, z letc 1921 pa po 12000 ton. Prej so uporabljali sistem prekatov in stebrov, a pri tem načinu je šlo 70% pridelka v izgubo radi čestih udorov in požarov. Leta 1918. je nastal velikanski razpok in razlet v rudni jami z imenom »Ojama«. 900 ljudi je bilo ubitih. Danes izvajajo moderno metodo: zadelavanje s peskom na hidravlični poti. L. 1914. so načeli neki premogovnik na svetlem, ki bo po dostojnem preudarku vrgel nad 100 milijonov ton ogljena. 1920 pa drugi nadnevni lom, ki bo dal celih 372 milijonov gorelke, torej toliko, da bi obsegala 5 in pol krat prostor nino Panamskega prekopa.

Kdo je bil prvi človek v Ameriki

Trditev, da je bil Krištof Kolumb prvi, ki je »odkril« Ameriko, je v znanstvenem svetu že davno ovržena! Pa tudi Vikingi, ki so s svojimi odprtimi ladjanami dosegli »vinsko deželo« — najbrže v okolici današnjega Bostona — so našli na novi celini domačine. Torej so bila že takrat plemena, ki so prebivala v Ameriki. In to vprašanje, odkod in kdo so bila ta plemena, že dolgo vznemirja učenjake tostran in onostran Oceana.

Med mnogimi teorijami, ki so jih postavili učenjaki, je najbolj znana in najbolj verjetna ta, da so se morali nekoč preseliti prebivalci Azije po tako zvanem celinskem mostu preko Aleutov v Ameriko. Točnejša določitev časa te preselitve je seveda nemogoča, toda znanost meni da se je zgodilo to pred kakimi 10.000 leti, kar je sorazmerno zelo kratka doba, če pomislimo, da so po najnovejših izsledkih živeli v Evropi ljudje najbrže že pred 400.000 leti. Za domnevo o omenjeni preselitvi govorijo v prvi vrsti razne najdbe predzgodovinskih predmetov, ki so nedvomno iz kamene dobe. Ludi je kapetan Henning I. 1874. dobil potom izmenjave blaga od otočanov tri mumije, ki so bile zelo slabo ohranjene in neporabne za znanstveno preiskavo. Te »prve Američane« so potem pridno iskali, toda zaman. Šele lani v poletju se je posrečilo ekspediciji Ameriškega prirodoslovnega muzeja, da je prišla do dragocenih izkopanin, ki bodo mogle bistveno posvetiti v tajnosti Aleutov.

Ekspedicija pod znanstvenim vodstvom Harolda Mr Crackena (finansiral jo je ameriški milijonar Charles H. Stoll) je odpotovala poleti s posebnim parnikom proti Unalaski, da dožene, koliko je resnice na govoricah o prastarih mumijah. Člani ekspedicije so se

zavedali vseh težav in ovir, ker so dobro vedeli, da jim domačini ne bodo šli na roko. Vsi primitivni narodi so zelo nasprotni in celo sovražni vsem znanstvenim raziskavanjem, zlasti pa izkopavanju mrtičev. Navzlic vsem težavam pa je ekspedicija vendarle dosegla svoj namen.

Znano je, da izvajajo prebivalci Aleutov svoje pokopanje od »Ta nam Anuna« ali »Ta neks Anu naj« kar pomeni »veliko deželo«. Zanimivo je dejstvo, da imenujejo mnogi otočani še danes s tem imenom gotove azijske predelce. Ekspedicija je mogla torej z gotovostjo računati, da bo našla v mumijah ostanke »prvih Američanov« alj njihovih neposrednih potomcev.

Iz pripovedovanja domačinov so bili člani ekspedicije opozorjeni na kos zemlje med otokoma Umnak in Unalaska, severovzhodno od preliva Umnak. Pečine tega 150 m dolgega ozemlja se dvigajo v čudovitih oblikah do 40 m visoko. Člani ekspedicije so se morali poslužiti vseh sredstev alpinske tehnike, da so jih mogli preplezati in se povzpeli na vrh, kjer so pričeli kopati. Na ozkem, s travo obraščenem prostoru so našli med kopanjem razne predmete iz kamnite dobe. Kmalu nato pa je odkril član ekspedicije Jurij Bird izredno dobro ohranjeno grobišče.

To grobišče pa ni bilo nikako pokopališče. Davni prebivalci teh krajev so namreč zgradili v zemlji čudno leseno kočjo, ki so jo tisočletja pokrila z gosto plastjo plesni. Za zgradbo tega »groba« so morali uporabiti cela debela, ki so jih bili razsekali v ogromne hode. Pod gornjim ležiščem teh hodov so našli ostanke raznih morskih živali, ki so bili zaradi dolgega pritiska skoraj spremenjeni v les. Spodaj pod hodi pa je bil prazen prostor, kjer so našli razne predmete iz živalskih kož, kamenito orodje in kamenito svetiljko. O mumijah ni bilo nobene sledi, vendar je bilo opaziti, da mora obstojati še druga plast debeh hodov. In res je bila spodaj grobnica. Harold Mc Cracken je poudaril v svojem prvem poročilu o uspehih ekspedicije velikansko uporabo lesa pri zgradbi tega grobišča v kameniti dobi. Les je bil tedaj nedvomno najdragocenejša stvar za tedanje prebivalce Aleutov, kajti v okrož-

ju 700 milj ni tam rastle nikdar nobeno drevo.

Grobnica, čije stene so bile pokrite s kožami pravidre, je bila razdeljena v dva dela. V desnem delu je ležala ena sama mumija, v levem pa tri, ki so bile skoraj gotovo žrtev vere, da potrebuje odlični pokojnik svoje služabnike tudi na drugem svetu. Mumija, ki

so našli tudi mumificirano truplo otroka. Mc Cracken meni, da je odlični otočan ki so ga pokopali v tej grobnici, najbrže zelo ljubil otroke in da so mu zato dali njegovega ljubljenca na pot v nepoznani svet.

Neposkodovane mumije so prepeljali v Newyork. Razni učenjaki Ameriškega prirodoslovnega muzeja bodo preiskali

Jadenica Krištofa Kolumba (po stari španski risbi)

so jo našli samo, je bila zašita v pletenino iz trave, v kožo in v umetno izdelano odejo iz ptičjega perja. Prepričano z živalskimi kitami (Mr. Cracken je šaljivo pripomnil da bi veljale kože, uporabljene za grobnico in za ohranitev mrliča v sedanjem času najmanj 4000 dolarjev.) Zelo važno je, da so našli tudi majhno »umetnino« izklesano v bel'em marmorju. V drugem delu grobnice, kjer so ležale mumije služabnikov,

vsako posamezno mumijo, nakar bodo priobčili o vsaki posebej svojo razpravo. To delo bo trajalo najmanj eno leto. Mc. Cracken pa je že sedaj sporočil javnosti važno odkritje: surovo izdelane in na vrvici pritrjene kroglice ki so visele na nosu ene izmed mumij, in ki so jih spoznali za neke vrste jantarja izvirajo nedvomno iz Koreje. S tem bi bil tako rekoč že dokazan predzgodovinski spoj Amerike z Azijo.

Strindberg kot človek

Kulturni svet se je te dni (na dan Leasingove dvestoletnice) spominjal 50-letnice rojstva Avgusta Strindberga. Čigar problem je danes — sedemnajst let po njegovi smrti — še vedno tako zapleten, kakor je bil v času njegovega življenja in delovanja. Ni naš namen, govoriti ob tej priliki o Strindbergu kot umetniku, temveč ga hočemo pokazati le kot človeka in sicer takšnega, kakor je bil v resnici

se vobče niso zmenili zanj. Tako se je moralo popolnoma logično zgoditi, da se je »načelno« izogibal ljudi in se zamotal v fanatičnega samotarja. Ta poteza v njegovem značaju je povzročila tudi spor z Björnsonom in Flamsunom.

Kako čudna je bila Strindbergov miselnost, dokazuje naslednja tipična zgodba: Pisatelj je bil strasten kadilec, toda iz denarnih razlogov, ki so bili

E. Justin: *Strindberg* (lesorez)

Znano je, da je Strindberg zelo trpel na posledicah svoje nezaupljivosti, ki je bila temeljna črta v njegovem značaju. Tako je v času svojega bivanja v Parizu (1894/95) neprestano živel v mučni bojazni, da ga bo krčmarica, kjer je bil na hrani zastrepila. Povsod in skoraj v vsakem človeku je videl sovražnika, pisal divja pretilna pisma ljudem, ki jih niti dobro poznal ni in ki

zani kronični, je moral potrošnje tobaka omejit do skrajnosti. Njegov znavec Mörner se ga je usmili in je naročil zani pri neki tobačni tvrdki večji razvoj cigaret. Strindberg seveda ni mogel, pa tudi ni smel vedeti, kdo je kupil cigarete. Ko je kmalu nato Mörner srečal prijatelja s » je ta silno jezil in se pritoževal nad surovostjo ljudi. Postal so mi, je rekel, cigarete, izvrstne

cigarete, kajti vedeli so, kakšne peklen-ske muke bo moral trpeti, ko jih bo po-kadil in si ne bo mogel kupiti novih. Tako si je tolmačil vse, trpel in se čudil, če ga je hotel kdo uveriti, da se moti.

Tej nezaupljivosti se je pridružila nesrečna ničemurnost, ki je prišla naj-bolj do izraza v njegovem nagnenju do velkopoteznih nastopov in v na-sprotni smeri do najglobljeza samopon-ževanja. Neka norveška dama, ki je poletji l. 1884. bivala v ženevskem ho-telu Durard, kjer je bil tedaj tudi Strindberg, je pisala o njem v pismu: »Neizmerno je vljuden, skoraj galan-ten in dober kakor otrok, toda samovo-ljen in nepreračunljiv«.

To bistvenost Strindbergovega zna-čaja je skušal sedaj slavni Knut Ham-sun na lastni koži. Bilo je v Parizu. Strindberga, ki je ostal brez sredstev, so ohlegali z vseh strani »medvedii«, kakor je on imenoval upnike. Hamsun je skupno z drugimi norveškimi umet-niki sestavil za norveške časopise po-ziv za zhiranje denarja, ki naj bi ga poslali rojaki Strindbergu. Ko je preiel pisatelji prvo pošiljatev, jo je odklonil z besedami: »Ohdržite teh trideset srebrnikov in med nami je končano za vse življenje!« To se je zgodilo v aprilu. Že v maju pa je poslal Strind-berg Hamsunu svojo »iskreno zahvalo«, toda jedva je imel v rokah tisoč frankov, se je zopet »osamosvojil« ter je prepovedal berlinskemu gledališču, ki je pripravljalo v njegovo kori-t posebno predstavo, vsako dobrodelno prire-ditev zase. Časopisom, ki so priobčili poziv na občinstvo, je poslal pismo, v katerem pravi, da je bil poziv priob-čen brez njegove vednosti in proti nje-govi volji. Tudi se je pritoževal, da mora hoditi na pošto po denar, ki mu ga pošiljajo kar naprej. To kričeče po-manjkanje vsakega takta se ne more opravičiti niti z resnično mizerijo, pa tudi ne z njegovo nenavadno razvito samozavestjo. Axel Lundegard, njegov danski prevajalec, pravi o njem: »Strindberg se je smatral za izjemo in za človeka, ki ima več pravice biti po-nosen na svoje ime nego vsi drugi ljudje«. Te svoje pravice pa se je po-služeval v vsakdanjem življenju zelo redko in prav malo.

Pri vsem tem pa Strindberg v občevanju vendarle ni bil surov. »Tiho go-voreči človek pisalne mize« kakor ga imenuje Lundegard, se je znal presrč-

no razgovarjati. Njegov način izraža-nja je bil celo nežen, kadar je sodelo-valo srce.

Še vedno je razširjeno mnenje, da je prišel Strindberg na svet tako rekoč s sovraštvom do žensk. Ta izraz je vob-če nespameten in neprikladen za poj-movanje pisateljeve miselnosti glede žensk. Strindbergu bi se mogla očtati predvsem nesmiselna vdanost, ki se je spremenila v svoje na-protje, kakor hitro je opazil, da se je zapletel v od-visnost. Torsten Fogelquist je ta proces formuliral takole: »Strindberg postane zmerom tak suženi svojih čuvstev in nagnenji, da se mora suženjstvo kon-čati z vstajo sužnjev. Strindbergova ljubezen do svobode je vkoreninjena v preveliki vdanosti«. Zato ni tako čud-no, da je nazival pisatelji svojo prvo ženo (gledališko igralko Sizi van Es-sen) v pismih »moja božanstvena jere-bica« in da je jecljal pred njo kakor petošolec: »Dovoli, da klečim pred Te-boj in poljubujem Tvoje čevlje, dokler ne bom črn okoli ust kakor b'eda smrt«. In ta »brezméjna vdanost« ni trajala morda samo par dni ali mese-cev, ampak sedem celih let! Istočasno je bil uverjen boritelj za žensko osamo-svojitve! Nedavno pa se je v njem vse spremenilo. In tekal je za svojo »bo-žanstveno jerebico« z revolverjem (praznam!) v roki, se ločil od nje, to-da srečnega se ni počutil. Svojemu prijatelju iz mladih let je pisal: »Kadar sem sam, sem pravi di . . .«. Njegovi poznejši zakoni so bili samo skrajšane ponovitve prvega.

Ko je Strindbergova žena Sizi van Essen vprašala nekega švicarskega zdravnika, kaj meni o njenem možu, ga je zdravnik proglasil za duševnega bolnika. Ta »ugotovitev« je za vsakega normalnega človeka, ne samo za klinično izobraženega popoimoma jas-na, toda vsak, ki gleda globlje, se bo premislil, preden bo izrekel tako poziti-vni sklep. Nedvomno je na Strind-bergu marsikaj čudaškega, saj je imel včasih načrte, ki so kratkoma lo neum-ljivi. Tako je n. pr. hotel biti hotelski vratar, se bavil dolgo z mislijo, da bi nastopal v varietetu kot čarovnik, pri-pravljial ustanovitev novega beraškega (cerkvenega) reda ter izdelal celo no-šo menihov. Največjo neumnost pa je napravil koncem osemdesetih let. Pi-sal je Joni Lieu pismo, v katerem je razložil do zadnjih podrobnosti mož-

nost bombnega atentata na kralja Oskarja II. Sicer pa je Strindberg nekaj časa živel v grozni bojazni pred umobolnico. Zavedal se je, da sliči njegova nezaupljivost nasledovalni maniji. Ni slučaj, da je naslovil svoje »Izpovedi bedaka« v izvirnem francoskem tekstu »Le plaidoyer d' un fou.«

Pri vsem tem pa je bilo vsakdanje življenje tega mučenca neumljivo pedantično. Pisal je redno vsak dan od osmih zjutraj do štirih popoldne ter je hodil rano k počitku. V principu ž drugim pesniki in pisatelji ni bil torej »nočni ptič«. Vse okoli njega je moralo biti naravnost v šolskem redu. Svinčniki so morali drug za drugim ležati na pisalni mizi in gorje služkinji, če jih je premaknila! Kartone, ki je imel v njih svoje rokopise, je poslikal s pisanim cvetjem in z otroškimi okraski. Strindbergu je bila dobra tedača nad vse in je nekoč zelo razjezil starega Björnsona, ker je govoril samo o razliki med francosko in švedsko kuhinjo. Ob koncu življenja je jedel vedno sam, ker se mu je gnusilo, ako je videl jesti druge ljudi. Svojo prijateljico Fanny Falkner je strogo ukoril ker je v njegovi prisotnosti jedla jabolko.

Sicer pa je imel Strindberg dobro in blago srce. Njegova dobrosrčnost se ni razodevala le v dobrohotnosti, ampak

tudi in predvsem v ljubezni do lastnih in tujih otrok. Bil je neizmerno srečen, kadar je imel v naročju šestletno Stello, sestrico svoje prijateljice Falknerjeve. Mörner pripoveduje naslednjo ganljivo zgodbo: Strindberg je stanoval na otoku, kjer je živela tudi njegova ločena žena Siri z njegovimi otroki. Pisatelj je dal v mraku često vpreči sani ter se peljal v bližino hiše, kjer so bivali njegovi otroci Dolgo je stal na gričku in gledal proti hiši. Neko noč je obložil sani z mnogimi nenavadno dolgimi in ozkimi zavoji. Kmet, ki ga je vozil, je videl, kako je Strindberg odvil papir in zatikal v sneg rjavkaste paličice. Nato je prižgal vžigalico in užgal palice. Sredi noči je zaplapolal čaroben ogenj. Predstava za njegove otroke.

Človeka tako gigantske duše, kakor je bil Strindberg z vsemi svojimi protislovji, bo težko osvetliti kritično. Morda je sam najbolje odgovoril na to vprašanje z besedami: »Jaz sem vražji človek! Champion of the Universum!«

Ta izvajanja temeljijo na literaturi o Strindbergu in na podatkih, ki so jih podal Strindbergova tretja žena Harriet Bosse, švedski slikar in pesnik Albert Engström ter gospa Falknerjeva, ki je stanovala pri Strindbergu v »Modrem stolpu«.

„Raj izgubljenih“ na Kitajskem

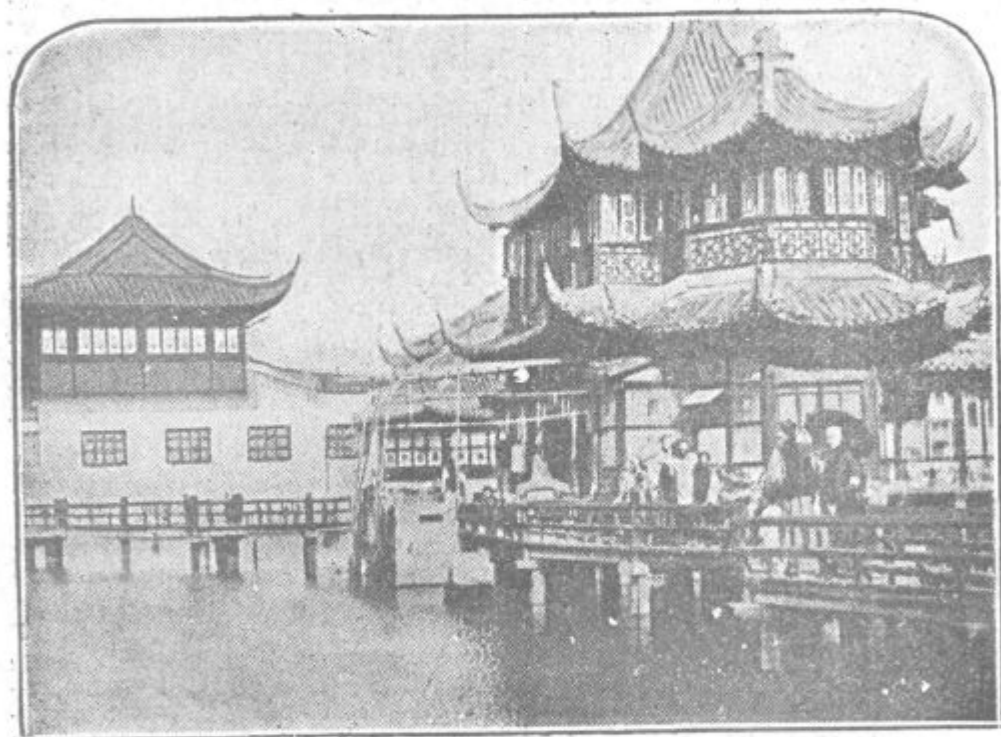
»Raj izgubljenih uživa Kitajec, ki iz pipe z dolgo bambusovo cevjo srka sladki opij.« smo zapisali v članku »Ljudje, ki iščejo raj na zemlji...« (glej knjiga 5, štr 4.), toda tega raja bo prav kmalu konec, kajti nova kitajska vlada namerava s prvim marcem t. l. prepovedati proizvodnjo in uživanje opija in pripravila drakonične kazni za najmanjši prestopke. Ako bo vlada izvedla svoj načrt, bo osvoboditev Kitajske od opija najplemenitejša naloga, kar jih je in jih bo izvršila nacionalistična vlada. Vprašanje opija je bilo v zadnjih letih resna skrb vseh odgovornih čimitejev na Kitajskem. Že l 1924 se je ustanovilo v Sanghaju kitajsko društvo proti opiju in je doseglo precejšnje uspehe. Ukrepi nove vlade so v bistvu le poostrežev zahtev tega društva.

Potrošnja opija je na Kitajskem že davno zabranjena. Pred 200. leti je izdal cesar Jung Heng zadevno odredbo, ki ni bila nikdar preklicana. Toda navzlic formalni veljavi te odredbe je bila Kitajska komaj deset let prosta opija in sicer pod pritiskom l. 1907., oziroma 1911. z Indijo sklenjene pogodbe, ki je določevala, da se mora indijski uvoz opija na Kitajsko zmanjšati letno za 10 % z istočasno redukcijo kitajske opijske proizvodnje v istem razmerju. Toda Kitajska je prehitela Indijo. Že l 1914. je ugotovila posebna mešana komisija, da je zatrtje opija na Kitajskem dejanski izvedeno. L. 1906. je znašala proizvodnja opija na Kitajskem 30 milijonov kg. Po vseh kitajskih pokrajinah so cvetela nepregledna makova polja. Milijoni od najvišjih do najnižjih slojev so kadili opij,

Zato je delo, ki ga je storila Kitajska od 1906. do 1911., edinstveno in brez primere v zgodovini človeštva. Tem večje in plemenitejše, če pomislimo, da so se zgodili prav v tem času veliki notranji prevrati. Prepoved opija l. 1906. je izdala cesarska vlada, izvedla pa jo je republikanska vlada, ki je smatrala osvoboditev Kitajske od opija za svojo najvažnejšo nalogo. Kdaj se je pričela prepoved kršiti, ni mogoče točno ugotoviti. Indija je izpolnila svojo pogodbeno dolžnost. L. 1917. je prene-

razpad osrednje vlade na Kitajskem. Pokrajinski oblastniki se niso menili za zakone pekinške vlade, sami pa niso imeli dovolj moči, da bi praktično izvajali nerazveljavljeno prepoved.

Opij je bil na Kitajskem najvažnejše in dostikrat edino denarno sredstvo za državljanske vojne. Kmetje so bili često prisiljeni k obdelovanju makovih polj. Ker je bil zemljiški davek v krajih, kjer je cvetela trgovina z opijem, vedno večji, so kmetje kmalu uvideli, da jim prinaša edinole mak potreben

Pogled na kitajski del Sanghaja

hal direktni uvoz indijskega opija na Kitajsko, kjer se je proizvodnja opija tako hitro opomogla, da je znašala žetev kitajskega opija l. 1920. že 5 milijonov kg. V komisiji Društva narodov, ki se bavi z vprašanjem zatrtja opija, zatrjujejo, da znaša letna proizvodnja opija na Kitajskem že 15 milijonov kg.

Kako je moglo priti do take hitre obnove opijske produkcije na Kitajskem in kdo je kriv? Sodeč po poročilih angleških uradnikov na Kitajskem in po izvedbah raznih misijonških družb je zakrivil vse to predvsem

denar za davke in za življenje. Kjer ni zalegel posredni pritisk, tam so segli po drugih nasilnih sredstvih. Kmetje, ki niso hoteli saditi maka, so zaprli in jih mnogo celo postrelili.

Dokler so kmetje kljub visokim davkom zaslužili dosti denarja z makom, se seveda niso zanimali za zatiranje opija. Toda davki so se zviševali, tako da kmetje niso mogli več delati dobička. Oblasti so davke brezobzirno izterjemale potom vojaštva ali pa davčnih zakučnikov, pred katerimi so imeli kmetje večji strah kakor pa pred kugo

in lakoto. V pokrajini Fukien je izdal poveljujoči general (v marcu 1926) oklic, v katerem je bilo rečeno, da morejo računati na vojaško zaščito samo oni prebivalci, ki redno plačujejo da-

vek in redno oddajajo opij. Tako se je ponovno zgodilo, da je našla komisija, ki je prišla po opij, celé vasi popolnoma prazne, kajti prebivalci so iz strahu zbežali na vse strani.

Kitajci pri čaju in opiju

Mestno življenje na Kitajskem

L. 1926. so znašali davki, ki so jih pobrali vsakokratni oblastniki v pokrajinah Fukien, Hupeh, Kansu in Sensi, v vsaki po 10 do 20 milijonov meksiških dolarjev (meks. dolar = 29,26 Din). Največjo vsoto teh davkov so tvorili davki na opij. Kakšne so bile razmere v tem času, ko je divjala državljanska vojna, kaže dovolj jasno dejstvo, da so bila v času latentne lakote posejana skoraj vsa polja z makom in da kmetje niso imeli zemlje, da bi si pridelali riž in žito. Poleg tega se je uporabljala že itak malenkostna kupna moč dežele za konsum opija mesto za nakup najpotrebnejšega živeža.

Ker prepoved opija ni bila nikoli in nikjer razveljavljena so oblastniki ponekod ustanovili urade za zatiranje opija v resnici pa so bili ti uradi le organizacija za pobiranje davka na opij. Za boljše nadzorstvo trgovine z opijem t. j. za zagotovitev kar največjih davkov, so ti uradi ustanovili številne podružnice. Uradniki so sedeli pri vseh izhodih in vhodih v mesta, ob rečnih pristaniščih in, na vseh važnejših cestnih križiščih ter so »nadzorovali« promet Zavitki s predpisanim davčnim kolkom so šli neovirano naprej. Opij brez kolka je bil seveda zaplenjen. Po hotelih in parnikih je bilo kajenje opija proti plačilu primerne vsote dovoljeno.

Pravo središče in skladišče opija je bilo v Sanghaju, kjer se je l. 1925. ustanovilo opijsko podjetje, ki je delovalo v 800 prodajalnah, raztresenih po vsej deželi. Predsednika tega pod-

jetja je imenovala uradna oblast. Vse transporte opija je spremljalo oboroženo vojaštvo. Skladišče opija pa je bilo v neki banki.

Iste razmere so vladale po vsej Kitajski, izvzemši čisto mohamedanske kraje, in sicer ne glede na to, ali so gospodovale v pokrajini severne ali južne čete. Edino guverner pokrajine Šansi, general Jen, je dosegel večje uspehe v boju proti opiju. Mnogo pa ni mogel storiti, ker meji Šansi na pokrajini Kansu in Honan, kjer je proizvodnja opija največja in odkoder se more strup skoraj neovirano vtihotapljati v Šansi. General Jen je prepletel vso pokrajino s posebnim nadzorovalnim sistemom, ustanovil je bolnice za opijske bolnike, v katerih je bilo l. 1925 okoli 93.000 moških, 10.000 žensk in 400 otrok! V istem letu so nadzorovalni organi prijeli 22.000 tihotapev opija! Čeprav se generalu ni posrečilo popolno zatrtje opija, vendar je dosegel da se je število opijskih kadiccev znižalo na približno 1 % prebivalstva (100.000 na 11 milijonov ljudi).

Ker je ta general tudi sedaj član vladnega protiopijskega odbora, ki je sklenil radikalno zatrtje proizvodnje in uživanja opija, obstoja upanje, da bo vlada s strogimi zakoni vendarle zatrla ta strup, ki uničuje kitajsko prebivalstvo in življenja naveličane ljudi po vsem svetu. Kar bi moglo ovirati vlado v izvrševanju njene človečanske naloge je komplicirano vprašanje razpusta plačanih vojaških formacij in obči finančni položaj Kitajske.

Majhen ptič, velik krič

Te Murkove besede so mi prišle na um, ko sem čita' slikovito notovanje okoli sveta. Francoski romanopisec Pierre Benoit tu šegavo privede, kako je skočila v zapadnoavstralskem mestu Perthu vsa policija na noze, ker je navzlic prepovedim iz kletke na ladji dosnevali iz Evrope uprhnila dvojica vrahcev proti kopensmu Gosposka ni mirovala vse dotlej da le uzgnobila oha nenaklicana gosta. Kaiti vlada avstralskega Commonwealtha (republike), bodisi še tako sodistična brani dohod v svoje ozemlje ne samo rumenim delavcem, ampak sploh slehernemu bitju tulega izvora katerekoli hira in baže kakršnegakoli snola ali raznola. Že vas vldim kako neverletno maleta z glavo češ Veliu kodajec, a malo lajec! Je li vredno tolikega

trušča zbog enega vrahčiča in ene vrahice?

Ali pomislite malce na avstralsko zgodovino, ki ni ne dolega ne burna. Teh 6 milijonov belopolčev še dobro pomni kako je pred manj kot sto leti neki nepridigarav — sam vranič vedi od kod — dritresel v deželo nekoliko kuncev v krakem je bila peta zemljina pravu pravcato mrazolišče nevšečnih glodalcev. Država je razpisala 60 milijonov funtov nazrade tistemu ki bi odpravil s sveta to šibo božjo. Pa poreče kdo. Kratkoreni dolzoušec je vendar nedolžna stvar nič manj ko živžavkar vrahčič s svojo vrahuljo! Et le počasi to se vam rodi in plodi brez kraja in konca. Kar je pa preveč še s kruhom ni dobro pravi narodna modrost. Na kraljika so šli z ognjem in orožjem z otrovom in kugo — pa še Pasteurjeva šola ni zalegla s svojim strupom. Avstralci se še danes vračnilejo, ali lih ne bodo pitomi zaleci »bohustalle«.

Razen če ne bodo napize dopadle glodavske zaloge Kajti tam so napize bržkone po križanju s kako inorodno vrsto postale mesoedke in desčtlo črede: oprilemši se ovcam za volno grebelo v ostrim kijunom po hrbtu in vratu, dokler uboge živali ne poginejo!

Kdor je bil kdaj pičen, se ustraši zvite vrvi. Kaj čuda če Avstralci po dveh bridkih izkustvih celo neboreta vrabca jemljejo za resno stvar Gotovo niso pozabili, da je še nezatnejši mrčes, trina uš zanesena z lozo iz Kalifornije v stari svet, prizadel njihovim protinožcem Francozom toliko zla in zube Prav tako se zavedajo, da je izginila steklina iz njihove domovine, ker je psom s celine neusmiljeno prenovedan pristop na Britske otoke. Kadar gre za ljudsko blaginjo, je treba čvrste roke. Kako brezobzirno so Američani zatirali

žolto mrzilco na Kubi! V Braziliji je dr. O. Cruz ki se je po kanibalsko zaklel zoper »vomito negro« in ga je hotela množica linčati moral zahtevati diktatorsko pooblastilo. Tako je zmagal: Rio Santos. Para ne mro več za rumeno vročico kakor tudi ne Cienfuegos ali Havana Takisto bodo morali postopati i Francozi v Senegalu, kjer se je lani zopet razpasla rumena treslica. Sicer se domačinov ne loteva, zato se je načelo vprašanje »negroterapije«: ne bi li kazalo belcem vcepiti nekoliko črnske krvi, kar bi bilo zdravilno in varovalno. Higijenske odredbe se zde zamorcem nepotrebnne in smešne, zategadelj toliko bevskajo proti nim, a zlokobna *stegomya* medtem igraje vrši svoi zlokobni posel. A če francoska uprava odločno vmes poseže, si bo neuko in samosralčno črnuštvo šepetalo: Velika, draska, malo haska. E. G.

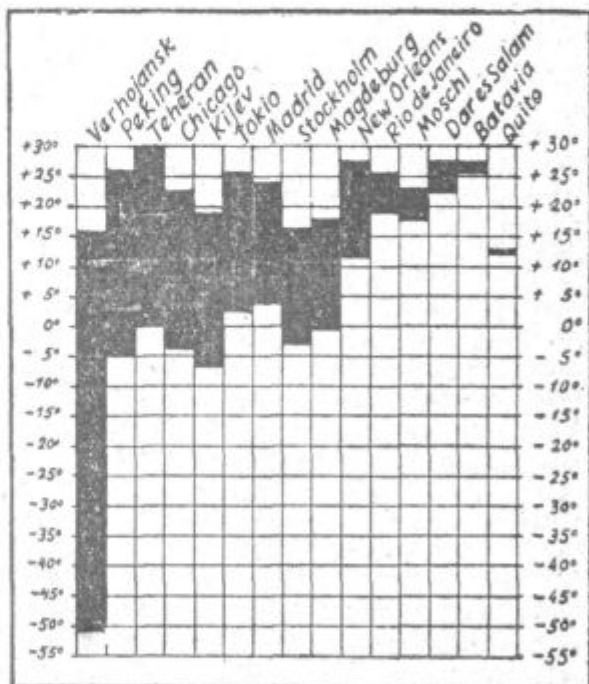
Najmrzlejša mesta na zemlji

Najmrzlejši kraj na zemlji nista morda severni ali južni tečaj, temveč mesto Verhojansk v Severni Sibiriji ob reki Jani, ne daleč od severnega povratnika. Tam so namreč že zabeležili temperaturo 54° pod ničlo. V primeri z Verhojanskom je na severnem tečaju, kjer so dobili -40° C, malone toplo.

V ameriški državi Montani so doslej zabeležili najnižjo zračno temperaturo 44° C pod ničlo. Iz večletnih opazovanj so našli v Verhojansku srednjo mesečno toploto za januar -40,4° C, za december -37,6° za februar -35,2°, za november -28° in za marec -24°. Povprečna temperatura petih zimskih mesecev je 32° Celzija pod ničlo. Okolico Verhojanskega imenujejo zato mrzlotni tečaj. Poletja so tam razmeroma mila, v juliju je povprečno +12°, da, zabeležili so že 20° nad ničlo.

Glavni vzrok velikega mraza v Verhojansku je severna lega daleč od morja, velika nadmorska višina in naglo izžarevanje zaradi sihega podnebja.

Kraj Moschi, ki ga omenja naš diagram, leži ob Kilimandžaru v južnovzhodni Afriki. Dar es Salam na vzhodni afriški obali južno otoka Zanzibar,

Batavia je na otoku Javi, Quito pa ob ekvatorju v državi Ekvador v Južni Ameriki.

Ivan Albreht

Ognjena svatba

1

V sobi, kjer je ležala gospa Jelena, je vladala smrtina tisa. Jelena Jaklinova je bila namreč tako izmučena, da ni strpela niti najrahi ejšega šuma. Tudi svetloba ji je prizadevala bolečine. Zato so bila tla pregrnjena s prepriogami in okna zastrta z gardinami, s težkimi, temnozelenimi gardinami že tri mesece.

Takrat, ko je v razkošju opojne materinske sreče povila svoje prvo dete, svojo malo, težko pričakovano neboljenko, se je povsod bohotala najsočnejša pomlad. Cvetje ko sneg in ko kri, cvetje ko neba jasnina, pa zlato, rubinasto, cvetje z rožnim nadihom nalik licu zdravega dekleta, joj, in zelenje v tolikerih stopnjah in prehodih, da je oko kakor izgubljeno poljubljalo to preserno lepoto, jo srkalo in se do opojnosti potapljalo vanjo! Kadar je Jelena, izgubljena v svoje sanje, šla pod večer z Mi'anom na sprehod, je včasih utrgala potočnico in se nasmehnila možu:

«Take očke bo imelo...»

Milan se je nasmehnil in je s pogledom poljubil njene baršunasto črne oči. Ob njeni sreči je bil sam ves blažen in otroško vesel.

Predzadnji večer je bila Jelena nekam čudno otožna, skoraj os'adno raznežena in vsak h'p v solzah. Odsev zarje je zlatil cvetje, ko sta šla skozi park. Milanu se je zde'o kakor paradiž. Njeno šepetanje ga je opajalo.

«Ali ni čudno,» se je nas'onila Jelena nanj, «še včeraj, se mi zdi, sem bila otrok, jutri ali pojutrišnjem bom pa že videla, kakšen bo tvoj in moj odraz v novem rodu?...»

Mi'an je pobožal njeno vročo desnico. Tedaj nenadoma:

«Ti, ali veruješ v posmrtnost?»

Obstala je. Njene žive oči so vprašujoče zagorele pred njim.

«Kam misliš?» je dejal, ker ga je dirnilo vprašanje tako iznenada da ni vedel odgovora. Profesor Jaklin je sicer mnogokrat razmišljal o tem a do določnega odgovora se ni povznel nikoli. Bil je kmečk' sin. Pod raznimi življenjskimi vtisi in dojmi, ki so oblikovali njegovo notranost je še vedno tlela senjavo lepa nesem vseh onih sanj, ki jih je vsadila v njegovo srce

mati. Vsa ostrina misli ni mog'a popolnoma zatreti čustva, ki je hotelo podaljšati sladkost trenutka v večnost. Smrt?... Kako naj bi mislil na smrt, ko čuti kraj sebe toplino ljubljenega bitja?!...

«Jaz verujem v življenje po smrti,» ga zdraici predrami Jelena iz misli, «kako naj bi sicer bila ženska, ali ne?»

Moral se je nasmehnuti.

«Ti tudi, jeli?»

Njeno vprašanje je bila prošnja. Zato je dejal:

«Seveda —»

In jo je poljubil na čelo, ona pa nestropno:

«Čakaj sedaj! Saj vem, da se mi boš smejal, ali hotela sem ti že davno reči —»

«Samo povej, dragica —»

Ona je pomislila. Potlej kakor sama zase:

«Ne vem, kako bi rekla. Vid'š, jaz sem otrok —»

«Življenje moje si —»

«Otrok sem,» je ponovi'a žena, «in bi bila rada vekomaj s teboj — Da mi je umreti —»

«Jelena —»

«Ah, norček! Kaj ne smem govoriti?»

V očeh so se ji zaiskrile solze, vendar ni jenjala.

«Da mi je umreti, bi hodila k tebi in bi se vedno vračala v tvojo bližino —»

Mi'an se je zdrznil.

«Jelena —»

Hotel ji je reči kaj lepega, pa ni mogel. Samo lahko jo je objel in jo gladi'l po črnih laseh. Medtem je jec'jala žena:

«Daj, obljubi mi, da boš moj, tudi po smrti moi —»

Profesor Milan Jaklin se je nasmehnil. Zdelo se mu je kakor da govori z otrokom, ki se ga oklepa v prvem navalu neznanih čustev.

«Jelena, ali dvomiš o meni?»

«Zakaj mi ne odgovoriš?» je vprašala žena in senca bojazni je drhtela v njenem glasu. Ne da bi bila čakala njegovega odgovora je nadejala:

«O saj vem kako sem nesparmetna. Ali ne zameri Milan! Zdaj ko se biža trenutek, šele prav čutim, kako neiz-

rekljivo te ljubim. — In ljubezen, Milan, ljubezen je tiranka, ki hoče vse zase, zase, samo zase. Glej, ako vem da te s smrtjo vekoma priklenem nase, bi rada dala življenje. In —»

«Jelena, dušica, nikar tako.» jo je rahlo skuša, razvedriti Jaklin. «Škratna zarja se poigrava v svitu tvojih oči. Glej, tako in še bolj, še globje si v moji duši ti —»

«Ks. Mi an?»

«Si kdaj čula hlinjeno besedo iz mojih ust?»

«Tedaj zate moje — smrti ni?»

«Smrti ni,» je odjeknilo kraj nje.

«Tudi tvoje ni zame,» je veselo potrdila ona. «Zato trdno verujem, da bi se vračal k meni, ako bi umri pred menoj —»

«Bi,» je z nasmeškom pristal profesor Jaklin. Čutil se je zdajci sam otroka ob njej, takega malega otroka ki s svojo svežo preprostostjo oživlja vse, kar ga obdaja, otroka, ki na zlatem oblaku plove Bogu nasproti in se pomenkuje z njim. Zavriska bi, tako se je čutil sproščenejši. Nič, čisto nič ga ni vlekel k tlom. Kakor zarja na nebu je bila jarka v njegovi duši radost...

Potem se je zgodilo — sam Bog ve di, kako je bilo. Tretji dan se je dete je o viti v krčih. Zdravnik Danjko, Jaklinov prijatelj, je prihitel, a ni mogel mnogo pomagati. Z obupom v očeh ga je prosila Jelena naj ji ohrani dete. Vsa izgubljena je bila in kakor brez uma. Doktor je tolažil, vžigal nade in miril, dete pa je zavilo očke in obstalo. Življenje, ki se je bilo jedva utrnilo, je izginilo.

Jelena je prelokala noč in dan. Sleherna tolažba je bila zaman, Vsa slaba je planila iz postelje in se opotekla k mrličku, ko je začela pred hišo voz, ki naj bi za vselej odpeljal njeno prvorojenko. Potem je legla in ni vstala več. Zdravnik je dan za dnevom prihajal, Jelena pa je medlela dan na dan. Oči so se pogreznile globoko pod čelo, lica so se solzila in njena polt je bila alabastrsko zarumenela in kakor prosojna. Včasih je dahnila na lica vročična rdečica. In tedaj je Milan Jaklin zasluhtil kaj pomenjajo te strašne rože. S strahom je priznal svojo slutnjo zdravniku, ki je govoril skrivnostno in z namigavanji. Svetoval je zdravilišče, toda Jelena ni hotela nič slišati o tem.

«Živa da bi se ločila od tebe, Milan? — Nikoli!»

Povedala je tako odločno, da bi bila vsaka napačna beseda odveč. Log tega je tedaj ostala doma in ugašala že tri dolge, strašne mesece...

Stopčasta ura na elegantni komodi je tisto popoldne mirovala. Amorček vrhu nje je bil v somraku tik, zaustavljen smehljaj, kakor okamenel odsev vesele prošlosti, ki mora onemeti in izginiti pred trpko sedanostjo v noč. Kraj Jelenine postelje je kakor kip sedela strežnica in z večjim očesom pazila na bolnico. Poslušala je njene nagle, neenakomerne dihaje in s pazljivim postopnim spremlja vsak gibanje speče Jelene. Včasih je vstala, kakor senca tiho, vstopila k vznožju postelje, premetnila z leve in desne Jelenin blede obraz in zopet sedla na svoje mesto ob vzglavju.

Zdajci se je gospa Jelena sunkoma predramila in prestrašeno pogledala okrog sebe. Bilo je kakor vedno: velike črne oči so še napol v snu obupno iskale otroka...

«Samo mirno,» je z enolčnim glasom opominjala strežnica in pogladila bolnico po črnih lasih.

«Avrelija — sestra Avrelija,» je medlo dahnila Jelena in prijala strežnico za roko.

Z mirnostjo, kakršna je lastna ljudem, ki žive v stalnem stiku z bolniki, je usmiljenka otroga gospe Jeleni pot s čela in ji ponudila par kapljic hladilne pijače.

«Ali je bil doktor Danjko že tu?»

«Še ne, gospa. Zdi se mi, da mora zdaj zdaj priti,» je Avrelija kakor po naključju prišla bolnico za roko.

«Sicer je pa danes mnogo boljše,» je rekla trenutek za tem. «Žila bije mirno.»

«Sama čutim,» je z zagonečnim naglasom trdila Jelena, «kako me obhaja mir.»

V očeh je zagorelo in takoj spet ugasnilo na lice pa je zapolzela svetla solza.

«Nikar gospa, to vam škoduje —»

Jelena je komaj vidno zganila z glavno in se trudno nasmejala. Morda bi bila zdaj še bolj odločno odklonila strežničino tolažbo da se niso ta hip neslišno odprla vrata. V sobo je planil val svetlobe da je Jeleno zasklelo v očeh. Kakor v strahu je zamižala in ni mogla opaziti kako je bil blede in potrta Milan ki je z zdravnikom stopil v sobo. Doktor Danjko je bil visok, stasovit mož, poln patrijarhalne elegance. Z

lahnim naklonom je stopil k bolniški postelji in se jel z zaupn. m. topim glasom razgovarjati z gospo Jeleno. Govoril je melko in brez najmanjšega nemira v naglasu.

«Dobro, dobro.» je dejal nazadnje, ne da bi se bil ozrl po Jeleninem so-progu. «upajmo, da je kriza že premagana —»

«Meni se tudi zdi.» je s trudnim nasmehom pripomnila gospa Jelena ostro in skoraj zančljivo pogledala zdravnika naravnost v oči, nato pa zabodila s pogledom po sobi, kjer je na uri molče sameval beli amorček.

Sestra Avrelija jo je nehote spremljala z očmi. Ko je spoznala, kam se je zagledala gospa Jelena, se je sočutno ozrla po njem, ki je liki senca stal ob vznožju postelje in podrhteval. Doslej še ni bil mogel izustiti niti ene same besede. S pogledi mučenika je spremljal zdravnikove kretnje, poslušal njegove besede in trepetal. Do boječim je čutil, kako se trga z njega nekaj, kar je raslo ž njim, kar je bilo del njega samega in od njega neločljivo. Misel, da bi utegnil danes ali jutri ali kadarkoli stopiti v to sobo, kjer ne bi bilo več Jelene, ga je skelela. Ko pa je zdajci še enkrat pogledal ženin izmučeni obraz, se je vzdramil iz bolesti spomin na tisti večer v parku, ko mu je govorila o ljubezni in smrti. Ta hip se je srečal njegov pogled z njenim in Jelena se je nasmehnila:

«Da, da, kriza je premagana. Nič se ne boj. Milan — Jaz se ves čas nisem bala —»

Zdravnik je medtem kramljaje naročal usmiljenki razne podrobnosti. Milan na je stopil k bolnici in dahnil:

«Jelena —»

Medtem ko se je on zbal sam svojega glasu, mu je žena čisto mirno ponovila:

«Nič se ne boj, dragec —»

Z naporom je dvignila svojo levo desnico in mu jo prožila v pozdrav.

Doktor Daniko se je pos'ovil:

«Torej, gospa Jelena, le pogum!»

«Ne vem, kdo ga ima več: vi ali jaz.» je rezko, toda brez izze odvrnila gospa Jaklinova in namignila sestri Avreliji na spremi zdravnika.

Ko sta bila z Milanom sama, se je nenadoma vsa razživela.

«Ali še veš kaj si mi ohljubil?»

Profesor Jaklin se je sklonil čisto k njej.

«Samo reci, kaj želiš —»

«Že spet vprašanje mesto odgovora! — Kaj res ne veš več — takrat v parku —»

«Jelena —»

«No, da! Ali ti je žal?»

Milan se je komaj obvladoval.

«Vem: lep večer je bil — Da b. doživel vsaj še enega takega —»

«O, le čakaj, ljubček.» se je zaupno zagledala žena v njegove ko potočnica modre oči. «še mnogo premmogo takih doživiva takih in lepših —»

V njem je zagore žarek upanja.

«Jeli, da ni tako hudo?»

«Prav nič ni hudega. Saj sva se domenila —»

«Dušica —»

«No, vrsta je na meni. — Kaj naj bi to bilo takega?!... Vračala se bom venomer k tebi in bom v tvoji bližini —»

Milana je zmrazilo. Ko pa je še iskal besede za tolažbo je Jelena zastokala, planila kvišku in ga trdo prijea za roko.

«Mi —»

Glas je grgljaje zastal na beli vzglavnici pa je zardeala Jelenina kri.

«Sestra Avrelija.» je hotel krikniti Milan, a je komaj dahnil tako ga je prevzela groza trenutka. Usmilenka, ki se je bila tisti hip vrnila v sobo, je takoj spet poklicala zdravnika.

Misli o knjigah

Z družbo knjig je prav tako kakor z vsemi družbami: v slabo greš, toda v dobro prideš.

Naj bo stvar taka ali taka, če se hočeš spoznati s pisateljem, moraš čitati njegove knjige.

V umetnosti zmaga samo absolutnost: čigar talent je premajhen, ta je na slabšem od onega, ki vobče nima talenta.

Nedvomno, tudi pesniki so ljudje. Toda ljudje, ki store, da vsaj včasih pozabimo, da so samo ljudje.

Ako sta knjiga in avtor popolnoma različna, potem laže avtor, knjigo pa je resnična. Vsak pomeni ali ne pomeni toliko, kako piše in ne kakšen je.

Treba je, da te vidimo, kako vzame človek knjigo v roke, da vemo, kaj misli človek o pisatelju.

Kabul — afganska prestolnica

Kabul leži na veliki, rodovitni ravnini, katero obdajajo visoke planine. Če pride potnik z zapadne strani od Herata, uzre mesto šele v zadnjem trenutku, ker zapirata pogled nanj dva vršaka: Kuh-i-Asma' in Ser-Dervase.

Kabu je bil že v davnih časih poseljen kraj, kar bi človek pri pogledu na prebivališča skoro pozabil. Hiše so namreč novejšega izvora. Kdor jih gleda z višine, ima vtis, da je zabredel med brazde ilovnatga morja. Od njega se odražajo te nekatere stavbe, in te so zidane v evropskem slogu. Ceste pa so lepe, ravne in dolge. Na obeh straneh ulic rastejo drevesa: topoli in murve. Poleg teh lepih širokih v pravem pomenu besede modernih ulic pa so tudi ozke in temne ulice, ki spominjajo naravnost na hodnike in skozi katere se tudi podnevi prebiješ le z največjo opreznostjo in samo z mačimi očmi.

Hiše so večinoma dvonadstropne in v temelju četverkotne. Vanje drži ponavadi en sam vhod, dvojna vrata iz lesa, ki se ne zapirajo s ključavnico, ampak z zapahom na verigo in z železnim klinom. Tudi druga vrata v hiši se zapirajo na ta način, okna pa gledajo povsod na dvorišče.

V hišo prideš po stopnicah, ki jih je na dvorišču opočamo več. Stavbe so torej zgrajene zelo komplicirano in kdor je kdaj hodil po njih, mora priznati, da ni nikjer toliko stopnic kakor v afganski prestolnici.

Hiše grade iz opeke, posušene na soncu. Kosi opeke se polagajo drug na drugega v leseno ogrodje in se končno zamažejo z ilovico, kateri se primeša nekaj slame. Tako se izdelajo razpoke. To vrsto malte imenujejo Afganci »gil«.

Stare hiše imajo ponekod zelo lepa okna, pa tudi majhne balkone, s katerih opazujejo stanovalci vrvež na ulici. Zelo enostaven je strop. Ko so zidovi zgrajeni, polože nanje nekakšne lese in jih prevlečejo zopet z »gilom«. Posledice ne izostanejo. Kadar pride naliv, curlja voda v hišo. In pozimi, ko zapade sneg, je v stanovišču vlažno. Ko posije pomladansko sonce, pa zopet kaplja od zgoraj in često se primeri, da se strop celo zruši.

Življenje v Kabulu spoznaš najprej, če greš v bazar. Pisec teh vrst se je dal nesti na nosilih tjakaj. Najprvo mu je udaril na ušesa nepopisnih vrišč, V

primeri z našimi semnji pa afganski trgovci in prodajalci ne stojijo tik svojih šotorov, ne hodijo sem in tja, marveč čepajo na tleh s prekržanimi nogami. Mnogi, ki nimajo sredstev, da bi plačali prostor, čepajo na vogalih in ponujajo svoje blago. Tam prodajajo slaščice in sadje, kruh in vžigalice. Kdor zabrede sem in se neprestano ne ozira okrog sebe, je kmalu žrtev prometa. Vanj zadene zdaj karavana kamel, zdaj vrsta oslov, ki stopica težko otovorjena z lesom, opeko in drugim blagom svojo pot. Jezdec, ki vodi karavano, sedi strumno na živali kakor steblo koruze na njivi in se ne gane. S ceste se sliši neprestano klicanje: »Haberdar, haberdar!« (Pozor, čuvajte se!) In vmes padajo prošnje beračev, ki so nadležni kakor povsod: »Pajseh bideh!« (Prosim miloščine!)

Posebnost kabulskih ulic so prodajalci vode, ki stojijo na križiščih in dovolijo, da potegneš iz pipe, moleče iz posode, če plačaš zahtevano pristojbino. Zanimiv je tudi pogled v mesarije, kjer se cvre in peče jagnjetina, ali v pekarni, kjer se peče kruh. Vse to se vrši tako rekoč na ulici. Jedva je jed gotova, že segajo po njej in jo kupujejo.

Nad vse zanimiv je obisk starinarjev, kjer najdeš na kupu neverjetno šaro. Poleg mšnic najdeš tam stara godala, napolnjen preperle slike evropskih vladarjev, tudi takih, ki jih že davno ni več na prestolu, stare angleške in francoske uniforme, angleške in francoske romane. Še več! V neki starini sem videl celo Rotschildov priručnik za trgovce! Bogve, odkod je vse to prišlo v Kabul.

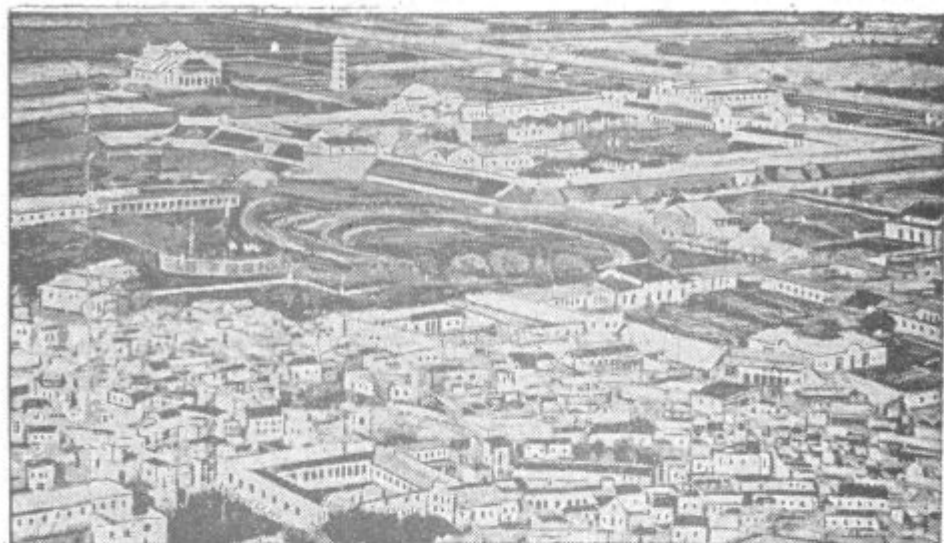
Posebnost mesta so tudi psi. Vse polno se jih podi okrog, še več pa jih leži pred hišami in trgovinami, kjer se solnčijo. Videl sem jih po več skupaj, kako so ležali na kupu. Ne umaknejo se ne vozilom ne pešcem.

Podnebje je zdravo. Poleti kaže srebro v toplomeru do 35 ali 40 stopinj, ponoči pade zopet na 25 do 28 stopinj. Pozimi so večasi prav mrzli dnevi, 15 do 20 stopinj, pod ničlo ni nič posebnega, če količkaj zapiha veter. Največ padavin je v zimski polovici leta, od decembra do maja. V Kabulu lahko vidiš bliskavico, ki prihaja najbrže od indijskega monsuma. Nevilhte na so dokaj redke.

Kljub temu, da leži Kabul precej visoko, razsaja v njem malarija. Evropec

mora spati za zamreženim oknom in mora uživati kinin, da se obrani bolezn.. In še nekaj: Kabul leži na potres-

nem ozemlju. Potres imajo tam skoro vsak mesec. škoda, ki jo napravi, pa je vselej neznatna. E. T.

Pogled na Kabul s kraljevim gradom

P. H. Francé

Življenje v zimski grudi

Mnogo ljudi hodi v teh zimskih dneh mimo črnih njiv, na katerih je plug ostavil dolge odrevenele brazde, da so kakor negibne vrste rjavih valovnih grebenov.

Ta in oni mimo hodečih presoja zemljo z večšim pogledom. In s pogledom se veže vrsta misli, ki uhajajo kdo ve kam in se naposled ustavljajo na njegovem lastnem gruntu ki je bolj ali manj dober od tegale pred njim.

Potem je morda kdo, ki se mu gola zemlja vidi klavrna, in si misli, da bi v njej spaj zgolj plevel, če bi se je zmerom in zmerom ne usmiljevala skrbna človeška roka.

Večina vohče o tem ne razmišlja.

Zemlja pod njihovimi nogami pa o vsem tem nič ne ve.

Zemlja že davno slavi tisto pomlad, ki morajo nanjo ljudje čakati še mnogo tednov.

Zakaj ona živi svoje lastno življenje, ki je pestro in mnogostransko in skoro vzvišeno v svoji molčeči lepoti. Žitja najpreprostejše oblike so, ki tu živé v

nepretrganem krogotoku. Našim očem bi bilo njih bivališče seveda slepa, brez-zvezdna noč, mrzla, vlažna, breznaдна samota. One pa slutijo svetlobo, kajti celo skoro tretjino metra globoko so med njimi, ki poznajo nedosežno rastlinsko čudo, listno zelenilo, in ki jim je z njim moči živeti zgolj ob vodi in zraku. Mnoge pa so roparske nravi in še kanibalke povrh: vse pogoltnejo, kar se jim ne uhrani. V vsej svoji maicnosti se gibljejo nezaslišano spretno. Neštete drobcene vodne žilice med drobci prsti so jih kar prepolne. Večnost slutiš, ki je že za njihovo sedanostjo, zakaj te lo im le samo sika njih bivališča. Tako so se mnoge vrste kremenovih a'g preobličile v kristalne barčice in drse nezaslišano ročno po ozkih prekopih se ogibajo hite mimo se umejo osvoboditi iz čvrstega ohvema žilavih prstenih kosmičev. Druge nalikuj jo svojevo'ino zavitemu vijaku z motorjem bičajočega korobača za gonilo in volalo hkrati. Neokončeno mailne so vse že zdavnaj nevidne našim očem, tako majh-

ne, da utegne biti v kubičnem milimetru prsti na stotisoče teh bitij. Ena sama celica je vse njih telesce in na njej ni bistvene razlike med živaljo in rastlino. Kajti ona, ki jih veda naziva živali, tudi niso nič drugega ko prozorna sluzava kraljica na videz brez oblike a neprestano se iz njih porajajo oblike. Glava in noga so hkrati roka in trup. Vijejo se, plazijo tipajo kotalijo se plavajo, drsajo tekó. Nekatera prežive svoje nekaidnevno individualno življenje kot gol nestvor z vedno ponavljajočo se delitvijo v dvoje bitji druga ki žive v stalni nevarnosti da jih suha orjide ne izsuše in ne zdrobe so si znala zgraditi prav majhno hišico deloma iz zelenih peščinih zrn deloma iz apnenčevih ali kremenovih lističev ki jih ume njih koža prav tako proizvajati kakor polževa. Korononožci se imenujejo ker iztežajo, kadar plazéč se vlečejo svoje domovanje del svojega telesa in se tako z vsem tovarom napoloma tinajo naprej.

A s tem krog podzemskih bitij še vedno ni sklenien. Prozorni črvi s šestinastimi glavami se žurno vijo in krive dalje. Nemo na'ik svičeno beli ali zamolklo rjavno črni preji se razraščajo gohe v zamotano drobenno nitje. Tam, kjer se vodne žile razširijo al' se steka naglo usihajoče jezerce se zbirajo rotiferi, rožnarjavne ali steklenočiste pošasti s srčečimi bodaki ki onreznulejo s svojimi neobimnimi rubinsko rdečimi očmi skozi svetloho in temo svojega svetovla. Rožnarice so ki se jih vse boji, ki vse požro kar jim pride v golt.

In vse to slavi že pomlad ko je dan jedva zaznavno šele iel naraščati. Kakor hitro pa iame premrlost zemlje popuščati, se začne tam spodaj natihoma tisočero življenje. Ob slehernem mil'em dnevu se mgolenje v grudah pomnoži za milijone. Brez prestanka se nekatera de'e, brez prestanka silijo iz jajčec druga. In prav tako brez prestanka donašajo pomladni vetriči ona stvorenja, ki se umejo trdo zabuhati in ki jih na videz mrtve nosijo viharji s seboj cele mesece, da, celo leta dokler naposled vendarle ne pristanejo kie na rodovitni zemlji. Potem se naglo skohacajo na p'ano in žive dalje kakor da bi povojji za njih obstanek vohče nikdar ne bili prestali. A naj že izvirajo od koderkoli so vsa ta bitja vendarle v nezast'žano kompliciranih in prečudnih medsebojnih odnosih. Ne samo da veliki žro malo močnejši in rožnejši slabotne in neokretnej-

še — njih medsebojni vpliv sega daleko nad te surove odnošaje med posameznimi bitji. Ustvarjajo si tudi v vsem ostalem svoje življenske potrebščine, eden za vse, vsi za enega. Od njih izvirajo kemična pretvarjanja grude, ki jim deloma celo šele omogočujejo obstanek. Sleherni drobci prerijejo in ognje in ustvarjajo vedno znova prostora in zraka za potomce.

In vsa skupaj podele šele zemlji ono rodovitnost ki je zaradi nie človek prav za prav iz njenega gospodarja postal njen suženj. In tod je tista točka, kjer mogočno posega na videz docela v sebi sklenieni krogotok podzemskega v daleko večjega, v krogotok vseh rastlin, živali in naposled tudi človeka. Brez zmožnosti ki je lastna samo njim, zopetnega pretvarjanja in zajemanja dušika, ki se sprasča iz gnilih teles, in onega v zraku, bi večje rastline ki nobena ne pozna te umetnosti, vohče ne mogle živeti. Če bi ne bilo «v grudi živčnega» — edafona (tako je njih izumitelj krstil ta maiceni podzemski svet) —, bi se žitna stehla ne šibila pod težo k'asov, bi nam sadno drevje ne dalo zorečih sadov in pasočca se živina bi ne našla niti češuljice trave. Zakaj ta namaniša med bitji so v vsej svoji neznatnosti in čeprav še ni dolgo, kar ljudje vohče vedo o njih, tista ki prav za prav utirajo življenju pot na naši premišnitvi, in predvsem na njihovi delavnosti je zgrajeno to, kar imenujemo priroda.

Toda ona ne vedo o tem ničesar.

V molčeči tmni grud se odvija brezkončna veriga njihovih poko enj, prastarih in vendar vekomaj novih in večno rodovitnih. V hrupu in gibanju žive bitja in ljudje, v zraku, nemem zaposedanju, poganjanje rastlin. Toda za temi kakor za onimi na'ik nevidnemu bogu v neskončnosti, teče v nedorušljivem ritmu življenje onih drohcenih, iz katerih vsi rasto in iz katerih bodo rasli vedno iznova.

»Samo živa žival je čuteče in gibajoče se bitje; mrtva, natrpana in v al-koholu spravljena pa je in bo vedno ostala samo predmet. Zaradi tega ja moramo in smemo zahtevati misov živalskega življenja samo od takih raziskovalcev, ki kakor popotniki in lovci raziskujejo brodirjo po naših gozdovih in livadah.«

A. E. Brehm, 1865.

Rafael Schermann

Pisava in zločin

Ljudje, ki imajo povoda zakriti kak dogodek ali storjeno dejanje zlasti pa oni, ki jih po storjenem zločinu peče vest, se često poslužijo komplicirane- ga sistema ali kake psihične metode, da dobe za notranji nemir primerne protiuteži in da imponirajo s sigurnim nastopom. Pogosto sem videl, da se take osebe umejo kretati uprav gracl- jozno in da tako zaslepe svojo okolico. Drugi ljudje si spet znajo uravnati iz- vestno shemo vnanjega ponašanja ki jim je nekako oporišče pred napadi no- tranjega nemira, ter se pri tem ponaša- jo tako, da morajo vzbuditi pozornost psihologa. V nasprotju z njih vnanjim vedenjem pa jih bo njihov rokopis izdal prav tedaj, kadar menijo, da so docela na varnem. V pisavi jim bo umetnost pretvarjanja vselej odpovedala.

Najugodnejši dokument za preiska- vo pisave je seveda oni ki je bil napi- san v kritičnem trenutku, torej malo pred dejanjem ali po njem; če imaš vr- hu tega še kako pisanje dotične osebe, napisano v normalnih prilikah, pokaže primerjanje obeh pisav še vidnejšo raz- liko. Spoznal jo bo celo človek, ki ni vajan razlikovati pisave.

Zanesljive podatke dobiš iz pisave, če pozoveš osumljeno osebo, da ti v kritičnem položaju kaj napiše. Pozor- nost vzbujajoče momente bo rokopis pokazal zlasti tedaj, če je osumljenec prisiljen napisati po diktatu besede, ki so v zvezi z zločinom samim. Notranje vznemirjenje, ki se ž njim bore tudi stari zakrknjeni grešniki, mi bo v taje- če napisanem »Ne« izdalo jasen »Da« — besede kakor »denar«, »poneverba« itd. bodo v pisavi nekam spačene, med- tem ko bodo ostale besede obdržale mir- nejši značaj. Človek, ki je imel napi- sati, da nima z izvestno tatvino nika- kega posla, je pri pisanju besede »Au- todiebstahl« (tatvina avtomobila) od razburjenja izpustil tako črko **h** kakor **h**. Ko se je nekoliko zbral, črke **b** sicer ni več pozabil, pač pa še vedno črko **h**, čeprav je pravopis docela obviadal. Seveda igra pri takih in sličnih preiz- kušnjah precejšnje vlogo vprašanje, ali ima pisec kosmatejšo ali nežnejšo vest. So namreč tudi taki ljudje ki prenese- jo vse. Njih rokopis bo torej manj iz- dal, toda izvestnih zavojev ne bo nik-

dar nedostajalo in le-ti naposled zado- stujejo za dokazilo krivde Pretvarja- nje pisave je tako rekoč izločeno, za-

Autodiebstahl

Autodiebstahl

Tat je v razburjenju, ko je bil po- zvan, da napiše kritično besedo, iz- pustil prvič kar dve črki (b in h), dru- gič pa, ko se je že nekoliko zbral, sa- mo eno (h).

kaj pisec ne slutí, katere črte ga ravno izdado in v kateri smeri se mora ob- vladati. Tudi je po moji sodbi v na- sprotju z mišljenjem mnogih bolje, da osumljenec ve, da ga preizkušaš, kajti tedaj se njegov odpor le še stopnjuje, živci jamejo tako reagirati in izpraše- vavec izgubi oblast nad samim seboj.

Smoter sleherne preiskave je pri- znanje osumljenca. Preiskovalni sod- nik, ki bi bil hkrati psihografolog, bi iz obtoženčevega duševnega stanja, ki se javlja v njegovem rokopisu, mogel do- gnati, ali bo priznal krivdo ali ne.

O priliki neke bančne tatvine je sto- rilec tako oprezno zabrisal vsak sled za seboj, da mu ni bilo moči ničesar dokazati. Proti njemu je govorilo samo moje uverjenje o njegovi krivdi, ven- dar sem iz njegove pisave razbral, da ga v normalnih prilikah ne bo mogoče prisiliti k priznanju. Preiskava je ute- meljila domnevo da je moral imeti zu- naj urada nekega sokrivca. Da ga ne- koliko omajem, sem mu to rekel kar v brk in sem ga pozval, kó mi je hotel utajiti, naj se podpiše pod neko pišmo. Bil sem prepričan, da bo v razburjenju, ki so ga moje besede vzbudile v niem, skušal pisavo nekako izpremeniti. V tem pričakovanju sem si bil vtisnil v spomin njegov običajni podpis in sem ga napisal na listič takega, kakor bi moral biti po moji domnevi zaradi nie- govega velikega razburjenja. Položil sem listič na mizo in glej, izpremembe

so bile pri obeh enake. «Prav tako kakor sem v naprej pogodil vašo izpremenjeno pisavo prav tako dobro vem tudi da ste vi storilec.» — In osumljenec je čenrav bi se dalo proti tehtnosti takih indicev marsikaj reči tisti mah izgubil duševno ravnovesje, se priznal poraženega in vse priznal.

Drugič sem iz pisave nekega gojufa spoznal, da so ga do izvršitve dejanja pripravile posebno ugodne okolnosti in da bi bilo odveč nastopiti proti njemu naravnost, ker bi možak ob pomanjkanju s'ehernih indicev ogorčeno tutil. Ohenem pa sem tudi videl da nimam posla s kaj sretnim človekom in da ne bo kos zapletenim okolnostim. Zatorej sem svetoval naj preiskavo zadeve poverijo niemu samemu; v svoji preveliki gorečnosti da na vsak način odkrije krivca, se je sam izdal.

Važna vloga je namenjena psihografologiji tudi kadar gre za pojasnitev izvora anonimnih pisem bodisi, da gre za ugotovitev krivca iz cele vrste osumljencev, bodisi da velja nedolžnega oprostiti suma. Vnania sl'čnost pisav pri tem ne sme odločati.

Med vojno sem bil pozvan k vojnemu sodišču v Brnu da dam svojo sodbo o izvoru anonimnih obrekovalnih pisem ki so bila naprtena nekemu možu, ki je zaradi tega že leto dni predsedel v preiskovalnem zaporu. Zasl'šani so bili številni izvedenci ki so pripustili vsakršne možnosti, čenrav je obtoženec nenrestano zatrdjeval svojo nedolžnost. Zavedal sem osumljencu, naj eno izmed anonimnih pisem večkrat preniše — k'ede, sedé in stoje. Svojo sodbo sem nameraval dati pri prvi naslednji razpravi.

Ko sem primerjal anonimna pisma z vzorci njegove pisave sem spoznal, da je mož popolnoma nedolžen. Vzlic temu, da so se nekatere črke po obliki med seboj razlikovale, je bilo na drugi strani opaziti tipične sl'čnosti. Toda pisalni tempo anonimnega pisanja je dokazoval, da je šlo za premišljeno pretvarjanje pisave, zakaj le-ta ni bila nikjer gladko tekoča, tudi tam ne, kjer je, da se tako izrazimo, zdrknila s tira. Dalje pisava ni nastala na običajen način, anonimni pisec je ovadbo očividno napisal stoje. Drugo pismo je bilo napisano v normalnem položaju. Ponekod se javlja še počasnejši tempo, tenke in debele črte so v popolnem sklad-

ju, takisto tudi razstoj med posameznimi črkami. Dalje je še ce a vrsta sl'čnosti, tako pri tvorbi črk kakor tudi pri vnanjem aranžmanu črk nasproti besedam in vrsticam. Toda neka posebnost, ki jo je nemogoče do jedno izvesti, dokazuje različnost obeh piscev: črtica na t in kljukica na u se skladata le v nekaterih primerih z osumljenčevim rokopisom. Kljukica na u je bila ponekod posneta po predlogi, toda pisec se vzlic temu malone povsod nagiba k normalnim kljukicam. V vzorcu se dalje opaža črtica na t na obeh straneh osnovne poteze, medtem ko jo je anonimni pisec z eno edino izjemo postavljaj dosledno na desno.

Že ta zgolj grafološki rezultat moje preiskave me je uveril, da je nekdo ponaredil osumljenčevo pisavo. Počasni pisalni tempo anonimnih pisem svedoči, da so bila pisma pisana oprezno in premišljeno in da je pisec imel pred seboj rokopis onega drugega, ki mu je služil za predlogo. Temeljito različna sta si predvsem temperamenta. Osumljenec je nagle jeze in togotljiv, anonimni pisec pa je mirnejše narave, ki mu omogoča da niše preudarno in počasi, črto za črto. Toda opazil sem še nekaj drugega, kar je pri zaključni obravnavi največ zaleglo: osumljenec je imel srčno napako in je trnel na histeričnih napadih. Obe holecni sta bili zabeleženi v aktih. Anonimni pisec pa je bil nasprotno docela zdrav človek, ki se sicer imel pisavo precej dobro ponarediti, ni pa mu bilo moči vplesti v črke obe omenjeni boleznii.

Pri naslednji pisavi je ena edina neznatnost dovedla do ugotovitve pisca: bila je to poševno od leve na desno

M. Marie Die

von dem Marie sch

Zf. gegen die von dem Marie sch
Marie sch

Zgoraj: Spremenjena, spodaj: normalna pisava

padajoča pika na **i**, ki se v ponarejeni latinici prav tako pojavlja kakor v njegovi normalni, kurentni pisavi. Prav tako malo se zatajuje isti značaj v končnicah črk **e** in **r** na koncu vrstic. Črke **e** v besedah «warne» «Sie» in «Manne» se končujejo enako v obeh pisavah, če upoštevamo proporcije velikosti, takisto kaže **r** v besedi «sehr» isto ostro navzdol idočo črto.

Vse, kar sem zgoraj navedel, naj služi v podkrepitev principa: absolutno

verno ponarediti pisavo je nemogoče in prav tako je ni na svetu docela posrečene ponaredbe. Naj bo pisava še tako točno ponarejena, vendar kaže neizprosno na krivca **V** vseh črtah, zavojih in potezih prirejenih po drugi pisavi, ostane še vedno neokrnjena individualnost onega, ki piše te črke zavojne poteze. Človek pač lahko laže z besedami, v pisavi ne. (Glej tud članek istega pisatelja «**Pisava in otroka**» «Ž. in sveta» 4. knjiga, str. 180—183.)

St. Moritz, zabavišče bogatinov

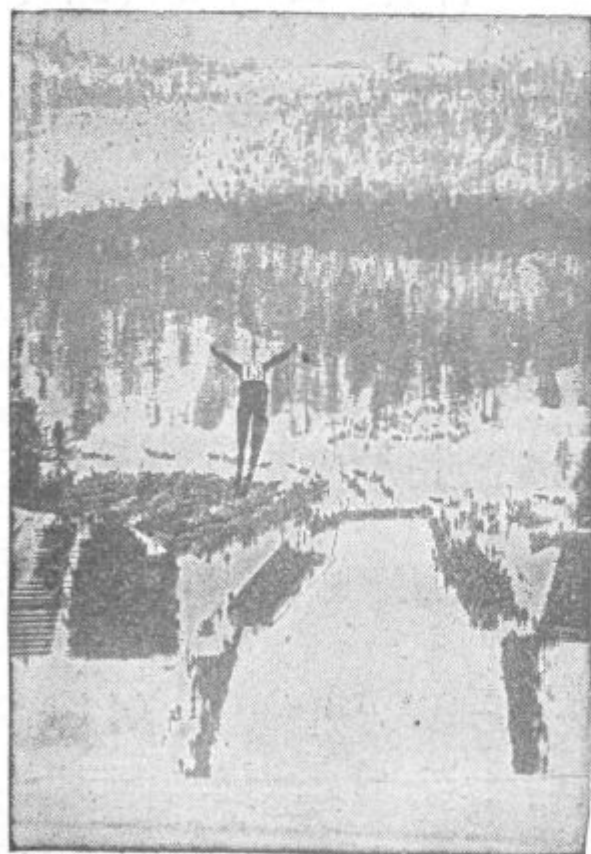
St. Moritz, konec januarja 1929.

Sport je postal v poslednjem času za življenje neobhodno potreben eliksir: danes je sport izraz veselja do življenja. ljudem se hoče svežega, ostrega zraka, ker jih duši ulični prah, ker jim neugnano mestno življenje razkraja živce.

Koliko lepote je v sregul V pobeljeni pokrajini diha iz najnepomembnejše cerkvice poezija, pod snežno plastjo dobi ritem gorovij poseben akcent. Sneg je mehak, neizrekljivo pokojen in neizmeren, sneg je trd in očarajoč, kadar se izpremeni v led.

Še včeraj so ljudje bežali iz mest v zimsko prirodo iz kopnenja po pokoju in m'ru. Še včeraj je bil St. Moritz poln ljudi in gostov z vseh vetrov, a življenja je bilo pičlo. Danes nihče ne išče več snega, danes iščemo solnca v snegu, vsi. In vsi v jutru že kar strokovnjaško iz hotelske sobe ugibajo in računajo, ali so bili vrhunci gora obdani od z'ate zarje ali pa je v zraku nemara sneg.

Vse jezike govore, z vsemi va'utami plačujejo. Vse je prišlo hrepenenje po zabavi in zdravju. Mnogo jih je med nami trudnih in onemoglih, razočaranih. Z lic jim čitaš — ne vsem; ona dva Ja-

Od vsepovsod prihajajo, sami bogataši, milijonarji: iz Seville, Londona, Frankfurt, Bruselja, Amsterdama, z Dunaja, iz Pešte, Tokija, Calaisa, Ria de Janeiro, iz Jugoslavije manj, frank je drag.

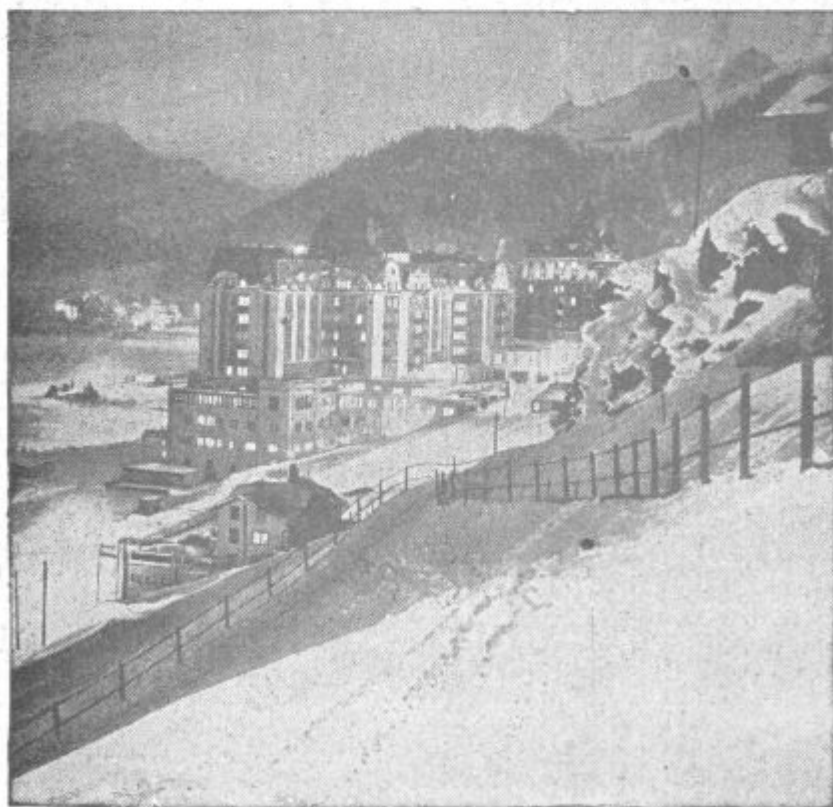
ponca sta kakor sfinji. Toda tistale mlada dama z velikimi očmi... roman brez happy-enda.

Generacijo pred našo literatura ni marala »srečnega konca«. Bilo je banal-

no in nezanimivo, če sta se srečneža dobila, če so se zapletene niti lepo razplele. Toda mi iz sedanjosti, ki smo doživeli toliko ža'ostnih razpletov, smo spoznali, da ga ni mikavne, šega in boli

«Black-bottom» na ledu

Grad Hotel, Palace Hotel in kopališče v St. Moritzu

privlačnega pod solncem od sreče. Ne vprašujemo več po ubranosti mesečnih noči, nič več se ne lovimo za sentimentalne fraze: prevzelo nas je divje, neutešljivo koprnenje po solncu, vsi dreveno za njim, z ekspresnimi vlaki in vzpenjačami, vse hitreje, vse bliže k solncu. Naše telo hrepeni po njegovi toploti, naše premrlo srce — solca nam dajte, solca! Solca v snegu!

In če ni solca, je mesto na drsališču v St. Moritzu, je dolgočasno na sankališčih, je smuk brez življenja. Solca si žele mršavi Angleži, Finci in Švedi, po solncu tožijo tolsti, tršati turisti, ki so prišli sem, da se v solncu in snegu iznebe svoje tolišče.

Na prvi pogled te skoro preseneča, da tu nikjer ne vidiš ženske brez dolgih norveških hlač, toda potem, ko si se jih navadil, te skoro še bo'j frapira, ako kje slučajno zagledaš žensko krilo. Vsepovsod čudovita barvna pestrost čepic in jopic in šalov, ki pa se lepo prillega sceneriji.

Še bolj se zavzameš, če pogledaš zvečer, ko je sportno življenje zamrlo za zastore hotelskega vrvenja. Volneni ljudje so se pretvorili v gospode v smokingu, a dame, ki so se za dne preganjale na snegu in ledu v hlačah in čepicah, se tedaj pojavijo v vonjavih, svetlih toaletah in draguljih Ogrniene v hermelin, činke in srebrni brokat stopajo zdi Norvežanke docela drugače, veličastno, počasi in dostojanstveno. Nočno življenje v St. Moritzu se odigrava v svečano aranžiranih obednicah, v plesnih dvoranh in klubskih igralnicah. Toda o polnoči je konec dneva. Zakaj od preobilne nočne zabave ne sme tretji glavni in bistveni del življenja v St. Moritzu namenjen sportu in utrditvi zdravja, ne sme biti prikrajšan drugi dan, ki se začne na vse rano: v solncu in snegu, predvsem v solncu, potem šele v snegu! Kajti brez solca ni zdravja, ni zabave, ni življenja — brez solca zlasti ni življenja v St. Moritzu.

Fr. Z.

O orožju

Beležke o kranjskem tepežu

Naš kranjski tepež se običajno vrši, kakor se to spodobi zabavnim prireditvam, po končanem delu in trudu v pokojnih večernih urah, ko je noč legla na zemljo. Niti se ni še zgodilo, da bi bil k tepežu klican javni notar, da o njegovem poteku točno zapiše akt. Iz teh dveh in še iz mnogih drugih razlogov se o tepežu bolj težko izve točna resnica. Prav za prav se mi zdi: pri vsakem tepežu sta najmanj dve resnici — ona, ki to trdi poškodovanec in njegovi ljudje, in ona, ki to trdi poškodovalec in njegovi pajdaši. Poškodovalcu pravijo na sočiču obdolženec ali obtoženec.

Ta dvoličnost resnice se v polni meri pojavlja tudi zastran orožja, ki je služilo pri tepežu.

Kar se najprej tiče noža, noža ni nikdar nikdo imel. Ako naj se namreč verjame obdolžencu, Niti oni ga ni imel, ki ga je tik pred tepežem vpričo vseh svatov zasadił v mizo s prijazno opozoritvijo: «Nož vas gleda, ta bo nočoj godel!» Niti ni bil nož uporabljen tedaj, ko zdravniški veččaki soglasno

ugotove, da so bile poškodbe prizadete z nožem in z nobeno drugo rečjo. Obdolženec vendar vztraja pri svoji trditvi, da noža ni imel. Počasi pliuje predse in doda da tisto, kar so pričeli videti, da se mu je svetilo v roki ni bil nož nego so bile orglice. Ne, noža ni imel in ga naj pri tej priči obesijo, če ga je imel!

Tako obdolženci.

Ako naj se pa vera da poškodovani stranki, so bili nasprotniki od nog do glave oboroženi z noži, ki jim po Notranjskem pravijo tudi britve, in niso bili oboroženi le z noži voščje, nego so jim služili noži posebne vrste: takšni, ki jim klina čim se odpre, neomahljivo stoji in se ni bati, da bi se zaprta o nepravem času — tolminske imenujejo take nože in so posebno priporočljivi za bol. Včasih kakovost rane haš ne kaže na nož, vendar poškodovanec nič kaj rad ne popusti prepričanja, da je bil poškodovan z odličnim tem orožjem in kvečiem uodnega toliko, da je bil nož v kričnem hipu morebiti zaprt in je bila rana prizadeta z noževim držajem.

Skratka — nožu pripisujeta obe stranki silno važnost in prižene včasih obdolženec vso žahtjo s seboj na sodišče do šestega kolena da bo prisegla, da vohče in nikdar ni s seboj nosi noža. Še za kruh da si ga je izposojal od druge.

Le neizkušenemu začetniku v boju se more pripetiti, da šele vpricho orožnikov spusti nož skozi hlačnice na tla in stopi nanj. Čisto izjemen pa je primer, ko je fant po opravljenem tepežu brezbrizno obrisal nož in z njim pričel rezati klobaso. Po pravici so porotniki spoznali da ni prave pameti in je bil onroščen.

Orožju se pravi po žandarski «corpus delicti». Po slehernem tepežu se orožniki trudijo, da corpus delicti izsledijo in prilože ovadbi. Za noži stikajo celo po stanovanju obdolženecv in kakršne nože ob takih prilikah spravijo na dan in prilože ovadbi, s takimi se niti glista ne bi dala zaklati kamoli kmečki hrust. Tisti čas na pravi noži že uživajo zasluženi pokoj v bližnjem potoku — če ga ni, pa vsaj v blatu cestnega jarka.

Pri spopadih večjih skupin, kadar gre «za čast in domovino», igrajo odlično vlogo tudi gnojne vile. Gnojne vile niso, da bi se skozi hlačnice spustile na tla ali bi lepo brez sledu izginile v potoku ali jarku. Vile težko zataje svojo prisotnost pri tepežu in rade potem izdajo gospodarja. Zato jih previden fant ne bo vzel za boji iz domačega hleva, nego rajč iz tujega, kar pa le seveda rado združeno s sitnostmi za gospodarja tujega hleva.

Kmečka dekle se kaj živo pripovedovalo pred sodniki, kako da je od fantov zahtevalo da vile pri tej priči vrnejo — vile da so nove. Odgovorili so ji, da jih zdaj še ne morejo vrniti, ker jih bodo še potrebovali kajti preveč da so bili pravkar teneni, in da morajo najprej ta madež oprati. Toda nemara pranje madeža ni šlo tako od rok, kakor so računali, ali kakorkoli: vil niso nazaj prinesli v hlev, nego jih je bilo drugo jutro šele iskati okoli vogalov in še le prišel žandar in jih zahteval. Kot corpus delicti le rekel da jih potrebuje za svojo ovadbo, in se ga niso mogli odkrižati drugače, nego da so mu dali one iz ropotarne, kjer so ležale že pol leta in čakale popravila.

Kar sem povedal o vilah, velja tudi za krampe in «driteljne».

Za orožje pri tepežu služijo nadalje — po trditvah poškodovancev namreč — tudi še gorjače koli tolkači rakliji, polena in okleščki. V zagovoru obdolženecv pa se to orožje čudovito skrči v palčke. Šibice kvečjemu še v fiziologiko. To orodje se običajno dobi kar na licu mesta iz skladovnic drv ali se izdere iz plota.

Ako se steno v gostilni sta lim tako vrček kakor steklenica dobrodošča kot orožje. Za lučanje tudi kozarci zaležejo.

Po zgledu naše policije se nekateri že doma opremijo s žilavko ali z gumijevno cevjo kakršno rabijo v kletih za pretakanje vina. Ali na tudi revolver prinese s seboj. Toda le z revolverjem tako kakor z nožem. Vsak ga taji kakor vad nose in tisto kar so mu drugi videli v rokah, ni bil revolver nego ključ ali denarnica ali karkoli. Ako se revolver nikakor ne da utajiti so ga imeli seboj le zato, da bi ga po azali prijateljem in ga z dobičkom poizkusili prodati ali da bi s streljanjem krčmarici napravili ofreht in povečali prijazno razpoloženje. Bog ne daj, da bi ga seboj imeli zaradi tepeža!

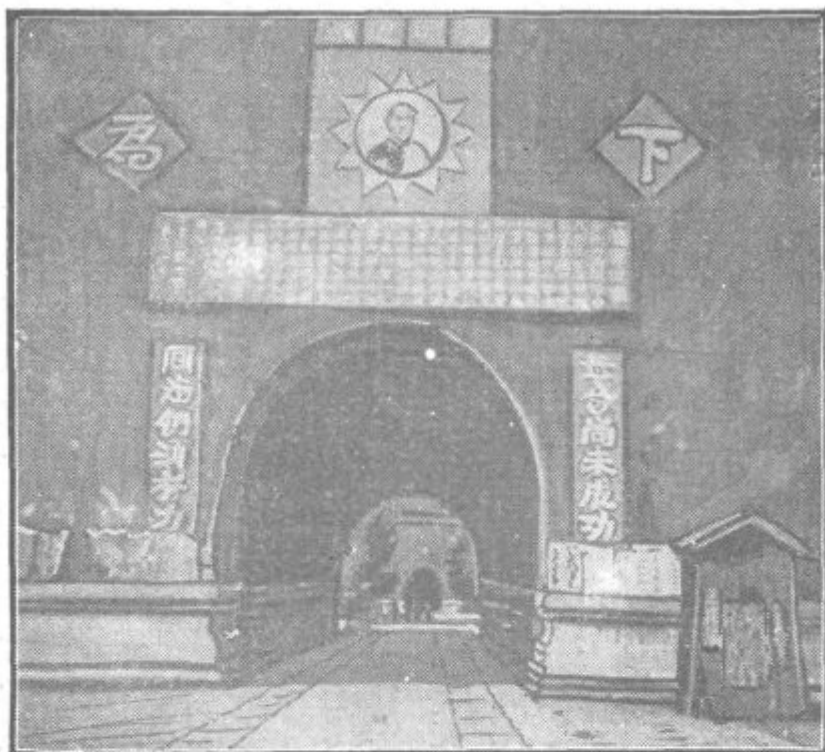
Le prav izjemoma kateri prizna: «Vedel sem, da se homo kregali, pa sem palico vzel s seboj.»

Takšen, ki se za boji oboroži že doma, se rad poprej doma tudi še iznebi praznične obleke, če je varčne sorte, in se preobleče v delavno, kajti pri tepežu obleka silno trpi.

Med orožje ne spadajo smotke. Vendar bodi omenjeno na tem mestu: pri velikih fantovskih spopadih za «čast in domovno» si včasih fantje ene stranke nažgejo smotke, da se v temi med seboj ločijo od nasprotnikov in sanji sebe ne zbijejo, kar se včasih pripeti celo v vojni.

Ženske ne posegajo v fantovske tepeže drugače kakor z vezikom. Ako na v obrambo svojca ali ljubega store vendarle kaj več, se njihovim rokam najbolj priležejo burkije.

*Mestna vrata v Pekingu
(K članku na str. 143.)*

Današnja umetniška priloga

Triglav z Jeseniške Kočne po originalu g. Egon Planinška nam odkriva pogled s Karavank na impozantno Triglavsko skupino pozimi

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knaflejeva ul. 5. ,
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling, AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko — Izdaja za konzorcij Adol Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

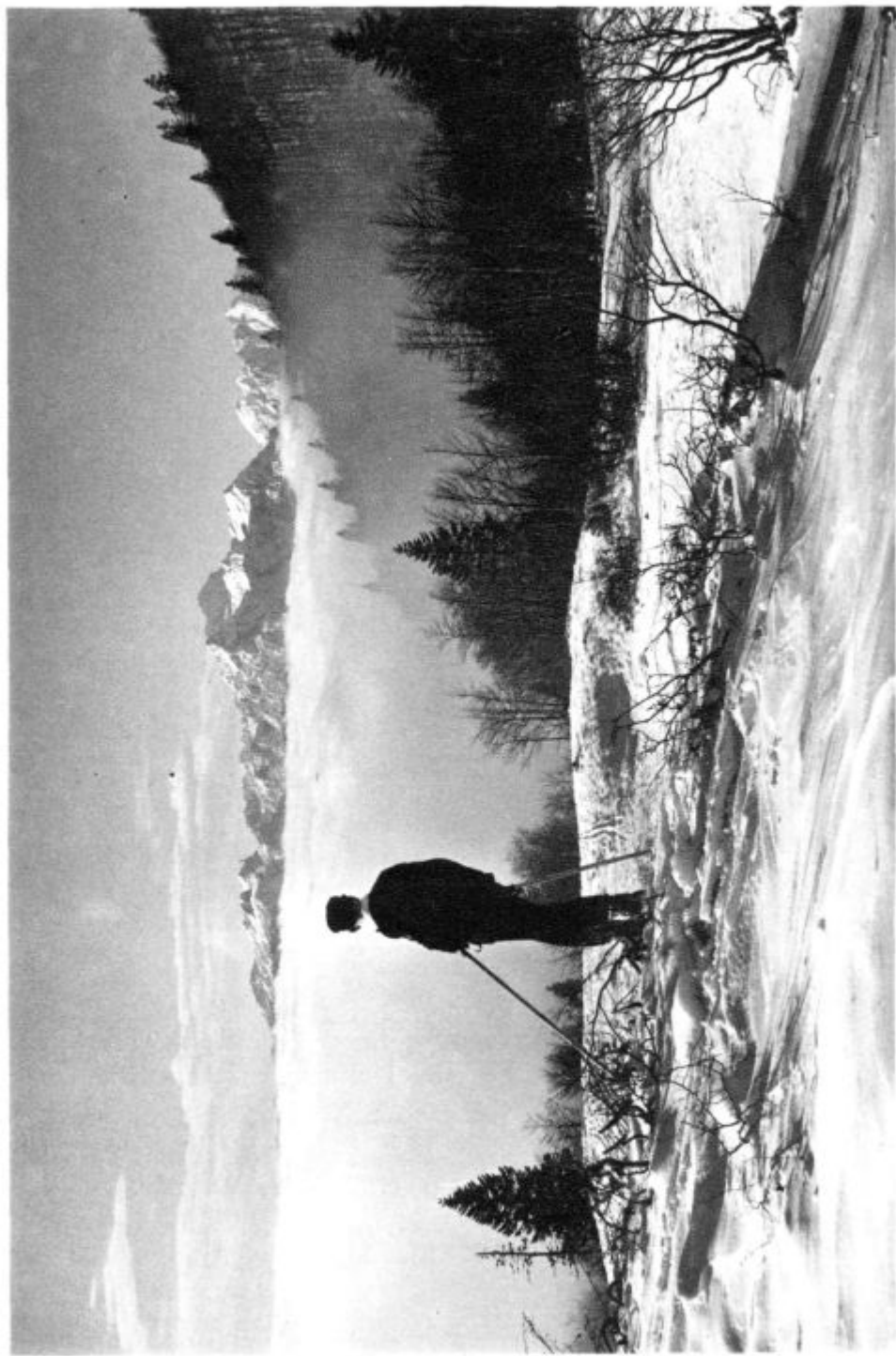

Foto Egon Plamnik

Triglav z Jeseniške Kočne